

Araştırma Makalesi

Toplumsal Hafızada Mardin Direnişi ve Onur Günü'ne Dönüşüm Süreci

Aysel Fedai*

(ORCID: 0000-0002-7995-4194)

Makale Gönderim Tarihi

27.12.2022

Makale Kabul Tarihi

02.01.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Fedai, A., "Toplumsal Hafızada Mardin Direnişi ve Onur Günü'ne Dönüşüm Süreci", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (Mart 2023): 459-498.

APA: Fedai, A. (2023). Toplumsal Hafızada Mardin Direnişi ve Onur Günü'ne Dönüşüm Süreci. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (1) , 459-498.

Öz

Mardin direnişi, Millî Mücadele yıllarında İngiliz ve Fransız işgal kuvvetlerinin şehri ele geçirmek istemesi üzerine Mardin yerel eşrafı ile askerî kadronun, bölgeyi teslim etmemek için vermiş olduğu üstün gayreti ifade etmektedir. Bu direniş, Millî Mücadele içerisinde ve tarih yazımında özel bir yere sahiptir. Antep, Maraş ve Urfa şehirlerinde yaşanan işgal girişimleri ile Mardin direnişinde, işgallerin engellenmesine yönelik verilen çabalar, birbirinden farklı kategorilerde değerlendirilmesi gereken konulardır. 1919-1920 tarihleri arasında gerçekleşen Mardin direnişi, 1949 yılından itibaren törensel olarak kutlanmaya başlanmıştır. 1950'lerin ilk yıllarından itibaren, yerelde resmî bir nitelik elde eden 21 Kasım Kutlamaları, o dönemin yazın dünyasında, "Kurtuluş Günü", "Kurtuluş Bayramı", "Kurtuluş Düşünü", "Mardin'in Kurtuluş Günü", "Mardin'in Kurtuluş Yıldönümü", "Mardin'in İşgal

* Öğr. Gör. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, ayselifedai@gmail.com.

PhD., Lecturer, Mardin Artuklu University, Faculty of Letters, Department of History, Republic of Türkiye.

Teşebbüsünden Kurtuluş Yıldönümü”, *“Mardin’in Şeref ve Kurtuluş Günü”*, *“Şeref Günü”* gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalar içerisinde *“kurtuluş”* kavramı yaygın bir şekilde kullanılmasına rağmen Antep, Maraş ve Urfa’nın *“kurtuluş”* günleri ile Mardin’de yaşananların benzerliğinden yola çıkarak tercih edildiği düşünülmemelidir. Çünkü *“kurtuluş”* kavramının başlık olarak tercih edildiği yazıların içeriği incelendiğinde, Mardin’deki direnişin, çevre illerde meydana gelen işgallerin sonuçlarından dersler çıkarılarak, işgallerin önlenme biçiminden övgüyle söz edildiği görülmektedir. 1950’ler kuşağının, içerik konusunda tarihsel bilgi ve bulgulara uygun olarak göstermiş olduğu bu özenli tavrın, uzun süre devam etmediği anlaşılmaktadır. Zamanla bu kutlamaların içeriği değişmiş ve *“işgal teşebbüsünden kurtuluş”* yerine sadece *“kurtuluş yıldönümü”* manasına gelen bir anlama dönüşmüştür.

Bu çalışmada, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı’ndaki arşiv belgelerinden, dönemin yerel/ulusal gazeteleri ile tetkik eserlerden faydalanılarak, Mardin direnişinin kendine özgü niteliği ve bu direnişin törensel tarafını ifade eden 21 Kasım Kutlamaları’nın, toplumsal hatırlanma biçimindeki içerik değişimleri ele alınıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Millî Mücadele, Mardin Direnişi, 21 Kasım Kutlamaları, Tarih Yazımı.

Mardin Resistance in Social Memory and Honor Day Transformation Process

Abstract

Mardin resistance refers the superior effort of Mardin local notables and military staff for not to concede the region after British and French occupation forces wanted to invade the city in the national struggle years. This resistance has a special place in the national struggle and history writing. The invasion attempts seen in Antep, Maraş and Urfa cities and the endeavors for preventing invasions in the Mardin resistance are the topics which should be assessed under different categories. Mardin resistance, that took place between 1919 and 1920, was started to be celebrated since 1940. Starting from the first years of 1950s, December 21 Celebrations, which gained a formal nature locally, is defined in the local literature in different ways such as the *“Day of Independence”*, *“Independence Bairam”*, *“Independence Wedding”*, *Independence Day of Mardin*, *“Independency Anniversary of Mardin”*, *“Anniversary of Liberation of Mardin from Invasion Attempt”*, *“Mardin Honor and Independency Day”*, and *“Honor Day”*. Even though *“Independency”* term is used widely in these definitions, it should not

be thought that it is preferred starting from the similarities for what were lived in Mardin and the “Independency” days of Antep, Maraş and Urfa cities because assessing the content of the writings in which the definition of “independency” was selected as the title, it is seen that the way for preventing invasions, by learning from the results of the invasions occurred in the neighboring provinces, is mentioned in glowing terms. It is understood that this elaborate attitude of the 1950s generation for the contents according to the historical knowledge and findings, continued for a long time. The content of the celebrations has changed in time and it transformed in to a content meaning only “anniversary of independence”, instead of the “liberation from invasion attempt” meaning.

In this study, the specific nature of Mardin resistance and content changes in the way of social remembering of December 21 Celebrations, referring the ceremonial side of this resistance, discussed and evaluated by using the archive documents in the Military History and Strategical Survey (ATASE) Department of General Staff, local/national papers of the period and survey works.

Keywords: History of Turkish Republic, National Struggle, Mardin Resistance, December 21 Celebrations, History Writing.

Giriş

Millî Mücadele sürecinde gerçekleşen, Mardin'deki işgal ve savunma faaliyetleri, günümüzde gerek akademik çalışmalarda gerekse popüler yazın dünyasında sürekli olarak ele alınan başlıca konulardan biridir.¹ 21 Kasım Kutlamaları, Mardin şehrinin 1919-1920 tarihleri arasında, İngiliz ve Fransız işgal kuvvetlerine karşı direniş hareketi

¹ Cemil Koçak, “İhtiyaç Halinde Tarih Yazmak!”, *Star*, 10 Ocak 2015; Cemil Koçak, *Tarih Büyük Harfle Yazılmaz*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, s.23-28; Yılmaz Özdil, “Yola Çıktım Mardin’e Düştüm Senin Dertine”, *Hürriyet*, 13 Kasım 2010; Yılmaz Özdil, *Kadın*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2015, s.232-234; İbrahim Özcoşar-Hüseyin Haşimi Güneş, *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2006; Oktay Bozan, *Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Döneminde Mardin*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2021, s.195-213; Mustafa Öztürk, “Mardin’i Kurtarmak veyahut Onurlandırmak”, *Mardin Life*, 26 Ekim 2021; Selçuk Ural, “Fransa’nın Diyarbakır Vilayeti’ni İşgale Yönelik Girişimi: Albay Norman Olayı”, *Atatürkçü Bakış*, 2(3), (2003), s.43-55; Fatih Turgay Eldem, “Cihan Harbi’nden Sonra İtilaf Devletlerinin Mardin Sancağı’nı İşgal Girişimleri”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD)*, 5/2, (2021), s.252-267.

göstererek, başarılı olması sebebiyle her yıl kutlanan ve temsili olma niteliğine sahip özel günlerden biridir. Bütün ulus devletlerin anma ve kutlama günleri mevcuttur. Her toplumun kendine özgü törensel hale gelmiş özel günleri olduğu söylenebilir. Anma ve kutlama günleri olarak da bilinen bu günler, toplumları bir arada tutan, sosyal birlikteliği ve hatırlamayı sağlayan bir işleve sahiptir. Hatırlamanın yoğun şekilde gerçekleştiği anma ve kutlamalarda, söz konusu topluluklar sadece izleyici olarak katılım sağlamamakta aynı zamanda tören alanında bulunarak, elde ettiği toplumsal kültürün bir sonraki kuşağa aktarılmasına katkıda bulunmaktadır. Toplumsal hafızadaki tarihsel bilgiler uzun zaman zarfında oluşur ve değişim geçirmesi de aynı şekilde belli bir zaman almaktadır. Kutlama ve anma törenleri rutin olarak düzenlendiğinde ise bir anlamda kutlanma tarihçesi de kendiliğinden oluşmaya başlamaktadır. Törenlerin içeriği kadar törenlere ait tarihçenin de ele alınıp sağlam bir temelde incelenmesi gerekir. Tam da bu noktada, bilimsel bir disiplin olarak akademik tarihçiliğin, toplumun hafızasında yer edinmiş olan genel kabulleri sorgulamak amacıyla konuya müdahil olması gerekmektedir.

Mardin şehir merkezi, Millî Mücadele döneminde doğrudan işgale uğramamıştı. Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu işgalleri başlamış ve İngiliz ile Fransız kuvvetleri Mardin'in güneyine kadar yaklaşmıştı. İngilizlerin işgal girişimi, 23 Mart ile 25 Mayıs 1919 tarihleri arasında yaşanmış ve Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Kuvâ-yi Milliye'nin direnmesi üzerine başarılı olamamıştı.² Fransızların işgal girişimi ise İrâde-i Milliye gazetesinin vermiş olduğu bilgiye göre, Albay Norman'ın 30 Aralık 1919 tarihinde Mardin'e gelmesinden sonra gerçekleşmişti.³ 9 Ocak 1920'de Mardin halkının direnmesi neticesinde işgal girişimi önlenmiş ve bu başarı 1920'lerden itibaren gerek sözlü anlatımlarda gerekse yazın dünyasında ele alınıp incelenen konulardan biri olmuştur.⁴

² Yavuz Ölçen, "Millî Mücadele'de Mardin", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Haz., İbrahim Özcoşar-Hüseyin Haşimi Güneş, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2006, s.659-660.

³ "Mardin'de Miralay Norman", *İrâde-i Milliye*, 19 Kanun-ı Sâni, 1920.

⁴ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Haz., Cemal Köprülü, TTK Yayınları, Ankara, 1991; Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri*, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s.53-63; *Türk İstiklal*

İşgal Teşebbüslerine Karşı Mardin Direniş (1919-1920)

İngiliz Kuvvetlerinin İşgal Girişimi

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi imzalandığında, Irak bölgesini VI. Ordu savunmaktaydı. 8 Kasım 1918'de İngilizler, Musul'a girerek şehri teslim almışlar ve bu girişim neticesinde Osmanlı birlikleri düzenli olarak geri çekilmiştir. Böylece 15 Kasım 1918 tarihinde, Osmanlı ordusu bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştı. Deyrizor ve Rakka'da bulunan, Fırat Grubu birliklerinin de Resulayn (Ceylanpınar) ve Telebyaz (Akçakale) bölgelerine çekilmeleri emredilmişti. Nitekim Cizre-Nusaybin-Telebyaz hattının güney tarafı İngilizlere bırakılmıştı. İngilizler, 6 Aralık 1918'de Kilis'i, 17 Aralık 1918'de Antep'i, 22 Şubat 1919'da Maraş'ı ve 24 Mart 1919 tarihinde ise Urfa'yı işgal etmişti. İngiliz kuvvetleri, Mardin, Diyarbakir ve Siirt sancaklarının Irak bölgesine dâhil olduğu varsayımı ile hareket etmek istemiş; ancak Diyarbakir'deki XIII. Kolordu Komutanlığı'nın direnmesi neticesinde bu girişim önlenmişti.⁵

VI. Ordu geri çekilirken, Diyarbakir vilayetini koruyacak şekilde yeni bir düzen alarak, Cizre-Zaho-Musul ve Nusaybin-Musul yolları üzerinde gözetleme ve güvenliği sağlayacak şekilde tertibat almıştı. VI. Ordu Komutanı Ali İhsan (Sâbis) Paşa, 29 Kasım 1918 tarihinde, Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği raporunda, birliklerin Diyarbakir vilayeti hududu gerisine çekildiğini, hududa gözetleme postaları yerleştirildiğini, İngilizlerin Musul şehri ile başlayan işgal faaliyetleri önlenemez ise Diyarbakir hududunun içine kadar genişleyebileceklerini ifade etmişti. 7 Aralık 1918'de, Nusaybin'e İngiliz Binbaşı Aleksandr gelmiş ve 3 Ocak 1919 tarihinde Cerablus tarafı işgal edilmişti. 14 Ocak'ta ise Arappınarı ve Siftek istasyonları elden çıkmış ve böylece Türk taburları Resulayn'a kadar geri çekilmek zorunda kalmıştı.⁶

1919 yılında Diyarbakir bölgesinde bulunan ve iki tümenden oluşan, XIII. Kolordu Komutanlığı'na bağlı II. Tümen Siirt'te, V. Tümen ise

Harbi, Güney Cephesi, Cilt: IV, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 2009.

⁵ *Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi*, Cilt: IV, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 2009, s.1-14.

⁶ *Türk İstiklâl Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.133-158.

Mardin’de yer almaktaydı. 4 Ocak 1919 tarihinde, Mardin bölgesinde yer alan VI. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa tarafından bütün birimlere gönderilen “*acil*” kodlu bir yazıda, İngilizlerin kuzeye doğru yöneldiği, Arappınarı-Mardin-Nusaybin hattını kullanmakta olduklarını ve bu nedenle bölgede sevk edilmeyi bekleyen Türk zabıt ve erlerin sevkiyatının yapılacağından söz edilmişti.⁷

1919 yılının Şubat ayında, İstanbul’a giden Suriye’deki İngiliz kuvvetlerin Başkomutanı General Allenby, mütareke hükümlerinin tatbik edilmemesinden şikâyetle, İstanbul Hükümeti’ne baskı yapmaya başlamıştı. Bu çabaları karşılık bulmuş, VI. Ordu Komutanı olan Ali İhsan Paşa görevinden azledilip, İstanbul’a geri çağırılmış ve VI. Ordu ise kolorduya çevrilmişti. İstanbul Hükümeti, İngiliz işgallerinin hızlanmasını önlemek amacıyla bu taleplere uygun hareket etmeyi tercih etmekteydi. Ali İhsan Paşa henüz daha İstanbul’a gitmeden önce, Mardin’de bulunan ve V. Tümen Kumandanlığı tarafından kontrol edilen cephanenin, İngiliz kuvvetlerinin eline geçmeden, kuzeye doğru sevk edilmesini planlamıştı. İngilizlerle silahlı çatışmaya girmeden, birliklerin ve cephanenin güvenli şekilde sevk edilmesine gayret göstermekteydi. Ali İhsan Paşa o günlerde, Harbiye Nezâreti’ne çekmiş olduğu telgrafta da İngilizlerin Mardin’i işgal etmeyi düşündüklerini, demiryolundaki birlikler ile Suruç ve Urfa’da bulunan süvari alayının, İngilizlerin gelmesi halinde, silah kullanmaksızın sözle muhalefet edileceğini, saldırıya maruz kalınması halinde ise Siverek ve Elâziz’e doğru çekileceklerini ifade etmişti. Aynı zamanda Diyarbakir’deki birliklerin Elâziz’e hareket edeceğini ve Nusaybin civarındaki birliklerin de Diyarbakir’e gideceğini bildirmekteydi. İstanbul’a dönen Ali İhsan Paşa, İngiliz Sefareti’ne götürülerek, oradan da Malta’ya sürgün edilmişti. İstanbul Hükümeti, Ali İhsan Paşa’nın yerine ise XIII. Kolordu Komutanı Ahmet Cevdet’i tayin etmişti.⁸

VI. Ordu’nun yerine artık XIII. Kolordu Komutanlığı yetkiliydi. Kolordu Komutanı Ahmet Cevdet tarafından, 7 Mart 1919 tarihinde Harbiye Nezâreti’ne gönderilen bir yazıda, Suriye’deki İngiliz kuvvetleri Başkomutanı General Allenby’in işgal hazırlığı yaptığı, Urfa’nın işgal

⁷ ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:6, Gömlek:104, Belge No:104-1.

⁸ *Türk İstiklâl Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.133-158.

edilme ihtimalinin yüksek olduğu, İngilizlerin, Bağdat Hattı'nın Cerablus-Nusaybin kısmını elde tutmak için Birecik, Urfa, Viranşehir, Mardin, Midyat ve Cizre hattına kadar olan arazide bulunmak istediklerini bildirmekte ve Musul'un tahliyesi sırasında uygulanan şiddet ve baskıları bu bölge için de yapmaya teşebbüs edeceklerini ifade etmekteydi.⁹

İngiliz Tugay Komutanı General Devies, XIII. Kolordu Komutanı Ahmet Cevdet ile Resulayn'da bir toplantı yapmak niyetinde olduğunu haber etmişti. 11 Mart 1919 tarihinde yapılan görüşmeye, V. Tümen Kumandanı Kenan Bey (Mehmet Kenan Dalbaşar) de katıldı. Ahmet Cevdet, 12 Mart 1919 tarihinde Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda, İngiliz Kuvvetleri Başkomutanı General Allenby ile İstanbul Hükümeti arasında gerçekleşen 12 maddelik bir protokol konusunda bilgisi olmadığını, İngilizlerin isteklerine verilecek cevaplar hakkında emir verilmesi, şayet İngilizlerin işgal kararı vermesi halinde bölgenin terk edilmeyeceği; ancak bu arada İngilizlerin de hazırlık sürecini başlattığından söz etmekteydi. Ayrıca Nusaybin ve Musul'a kadar Bağdat hattı güzergâhını ve Mardin tren yolunu teslim almak üzere bir İngiliz yüzbaşısının Nusaybin'e geldiği uyarısında da bulunmaktaydı.¹⁰

Ahmet Cevdet, 13 Mart 1919 tarihinde Harbiye Nezâreti'ne bir yazı daha göndermiş, Mardin şehrinin İngilizler tarafından işgal edilme ihtimalinin yüksek olduğu, bu sebeple V. Tümen Karargâhı'nın Diyarbakir'e ve II. Tümen Karargâhı'nın ise Silvan'a naklinin yapılacağını ifade etmişti.¹¹ Aynı zamanda İngiliz Tugay Komutanı General Devies ile yapılan 11 Mart 1919 tarihli görüşmeden sonra, 14 Mart 1919 tarihinde Harbiye Nezâreti'ne bilgi verilmişti. Görüşme Resulayn'da yapılmış ve bu görüşmeye V. Tümen Kumandanı Kenan Bey de katılmıştı. General Devies, Kenan Bey'e, İngiliz kuvvetleri Başkomutanı General Allenby ile İstanbul Hükümeti arasında gerçekleşen, 12 maddelik protokolü uygulamak niyetinde olduklarını, Resulayn'a kadar olan hattı ve sonrasında ise Urfa ve Mardin'i de işgal etmek amacı taşıdıklarını söylemişti. Bunun üzerine Kenan Bey, İstanbul Hükümeti'nden bu konu hakkında bir emir almadıkları için işgal

⁹ ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:8, Gömlek:109, Belge No:109-3.

¹⁰ ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:8, Gömlek:115, Belge No:115-2.

¹¹ ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:23, Gömlek:21, Belge No:21-1.

girişiminin ertelenmesini talep etmiş; ancak General Devies bu girişime mecbur olduklarını öne sürmüştü. General Devies'in, Türk askerlerinin terhis edilerek, tüfek ve toplarıyla birlikte Arappınarı'na teslim edilmesi teklifi ise Kenan Bey tarafından reddedilmiş ve görüşme bu şekilde tamamlanmıştı.¹² VI. Ordu'nun Komutanı Ali İhsan Paşa, yıllar sonra ele aldığı anılarında, bu günleri değerlendirirken, bir taraftan silah ve cephaneleri Diyarbakir, Ergani, Elâziz ve Malatya tarafına sevk etmek için uğraştıklarını diğer taraftan da milis kuvvetler oluşturarak, güvenlik hattı oluşturmaya çalıştıklarını ifade etmekteydi.¹³

General Devies ile yapılan görüşmeden sonra Mardin şehrinin işgal tehlikesinin yakın olduğu anlaşılmıştı. Mardin ve İzzet Paşa İstasyonlarında bulunan cephanedepolarının Diyarbakir bölgesine taşınmasına karar verilmişti. İngilizlerin Nusaybin'i ve Mardin merkezini işgal etmeleri halinde sadece askeri cephaneler değil diğer bütün araçlar da elden çıkabilirdi. Bu sebeple 19 Mart 1919 tarihinde malzemelerin bir kısmı Diyarbakir'e taşınmıştı.¹⁴ İşgalin ansızın gerçekleşmesi halinde bölgeden taşınma işlemi bitmeyen depolardaki malzemelerin, kayıtları tutulacak ve teslim işlemi bu şekilde yapılacaktır.¹⁵ 25 Mart 1919 tarihinde, XIII. Kolordu Komutanı Ahmet Cevdet, Harbiye Nezâreti'ne bir yazı göndermiş ve İngilizlerin Urfa'yı işgal ettiklerini, Nusaybin'de de bütün tren yolunu işgal etmelerinin muhtemel olduğunu ifade etmekteydi. Aynı zamanda İngilizlerin, cephaneleri ele geçirmesi halinde durumun çok daha ağır bir hal alacağı endişesi de hâkimdi.¹⁶ Bu arada İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, 10 Nisan 1919 tarihinde Hariciye Nezâreti'ne yazdığı bir nota ile General Alleby'in isteklerinin yerine getirilmesi ve Diyarbakir'deki XIII. Kolordu Komutanlığı'nın ortadan kaldırılmasını talep etmişti.¹⁷

¹² ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:8, Gömlek:115, Belge No:115-1.

¹³ Ali İhsan Sâbis, *Millî Mücadele Hatıraları*, Haz., Erhan Çıfci, Timaş Yayınları, İstanbul, 2021, s.36.

¹⁴ ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:12, Gömlek:116, Belge No:16-1-3.

¹⁵ ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:398, Gömlek:43, Belge No:43-1.

¹⁶ ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu: 8, Gömlek:132, Belge No:132-1.

¹⁷ *Türk İstiklâl Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.133-158.

İngilizlerin, Mardin ve çevresindeki teftiş gezileri, daha sonraki süreçte devam etmişti. İngiliz kuvvetlerinin, Urfa'dan doğuya ve Resulayn'dan kuzeye doğru çıkma ihtimali yüksekti. XIII. Kolordu Komutanlığı tarafından bölgedeki halka; İngilizlere karşı saldırıya geçmemeleri ve tepkilerini sadece protesto telgrafları ile veyahut da İngiliz askerlerine bir temsilci göndererek, işgali kabul etmedikleri konusunda “*fikren ve siyaseten çalışmalar*” öğüt verilmişti. İngilizlere silah teslimi yapılmayacak ve asıl olarak İngilizlerin Urfa ve Tel Abyad tarafından daha fazla ilerlemesi engellenecekti. Nisan ayının ortalarına doğru İngilizlerin işgal teşebbüslerini genişletecekleri konusundaki tedirginlik artmıştı. İngilizlerin, Mardin'i, İzzet Paşa'yı ve hatta Diyarbakir'i bile işgal etmeleri muhtemeldi. İngiliz işgal güçleri, Nusaybin demiryolunun kontrolünü yapmak için buraya gelince, Resulayn kazasında bulunan Türk birlikleri de 31 Mart 1919 günü bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştı.¹⁸

7 Mayıs 1919 tarihinde, Resulayn kazasının Hasice nahiye merkezi, İngilizler tarafından işgal edilmişti. V. Tümen Kumandanı Kenan Bey, bütün halkın sükûnetini muhafaza etmesini, Osmanlı Hükümeti'nden başka bir yönetim istemediklerini içeren protestolarını, ilgili makamlara göndermelerini istemişti.¹⁹ Bu arada İngiliz Hükümeti, siyasi şube subayı ve Bağdat ajanı olarak görev yapan Noel'in, Mardin'e gönderilmesine karar vermişti.²⁰ Binbaşı Noel, 14 Mayıs 1919'da Midyat'a, 17 Mayıs'ta ise Savur'a gelmiş ve buradan Derik'e gidip, akabinde de Diyarbakir'e geçmeyi düşünmekteydi. Binbaşı Noel, Midyat'a gelinceye kadar yol güzergâhlarında ve Midyat'ta misafir olduğu yerlerde, görüştüğü kişilerden beklediği desteği görememişti. Hatta Midyat'ta Keldani ve Süryani temsilcileri, muallimleri ile görüşmüş ve onların Osmanlı Hükümeti'ne olan bağlılığından taviz vermeyeceklerini anlamıştı.²¹ Bu konu Mustafa Kemal Paşa tarafından da bilinmekte ve yakından takip edilmekteydi. 24 Haziran 1919

¹⁸ İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi, Urfa, (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, s.50-52.

¹⁹ ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:18, Gömlek:118, Belge No:118-1.

²⁰ Kemal Öke, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri (1919)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, s.26-35.

²¹ ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:30, Gömlek:33, Belge No:33-1.

tarihinde, XV. Kolordu Komutanlığı'na göndermiş olduğu şifreli yazısında, Binbaşı Noel'in Doğu'da yapmış olduğu propaganda çalışmaları konusunda dikkatli olunması uyarısında bulunmaktaydı.²²

1919 yılının Nisan ayından itibaren, VI. Ordu'nun kuzeye doğru çekilmesiyle birlikte güney sınırı, İngilizlerin kontrolüne geçmişti. Daha sonra ise 16 Mayıs 1916 tarihinde, İngiltere ile Fransa'nın kendi aralarında imzaladıkları Sykes-Picot Gizli Antlaşması'na bir ek sözleşme olarak, 15 Eylül 1919'da imzalanan Suriye İtilâfnâmesi gereğince; İngilizlerin, Kilikya ve Suriye'den çekilmesine ve bölgenin Fransızlara teslim edilmesine karar verildi. 7 Aralık 1920 tarihine gelindiğinde, Fransızların; Suriye, Beyrut, Hama, Humus gibi yerleri işgale başlamaları neticesinde, Urfa ve Mardin'i de elde ederek, Halep'e katmak için çaba gösterdikleri görülmektedir.²³ Mardin şehrinin işgal tehlikesinden kesin biçimde uzaklaştığı tarih, 1921 yılında imzalanan Türk-Fransız Antlaşması'ndan sonraki süreçti. 20 Ekim 1921 tarihinde, Türkiye-Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile birlikte, iki devlet arasında süregelen savaş sona ermişti.²⁴ Antlaşma neticesinde, Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler belirlenerek, bazı temel ilkeler oluşturulmuş; ancak sınır sorunlarının çözülmesi meselesi Lozan Antlaşması'na kalmıştı. 1921 tarihli Ankara Antlaşması'nda belirlenen ve Lozan Antlaşması'nda şekillenen Türkiye-Suriye sınırının, ayrıntılı olarak çizilmesi ise 30 Mayıs 1926 tarihli Türkiye-Fransa Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi ile mümkün olabilmisti.²⁵

Kongreler Döneminde Mardin

Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlık yaptığı Erzurum Kongresi, 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında düzenlenmişti. Erzurum Kongresi'ne Doğu vilayetleri de katılmak istemiş;²⁶ ancak kongreye Elâziz Valisi Ali Galip Bey'in, engellediği Mardin, Diyarbakir ve Elâziz

²² *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.56.

²³ ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:626, Gömlek:99, Belge No:99-1.

²⁴ Bige Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşmasının Hazırlık Aşamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8/23, (1992), s.273-308.

²⁵ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945)*, Cilt:I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983, s.48-49.

²⁶ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2021, s.85-89.

delegeleri katılamamıştı. Dolayısıyla Mardin delegesi olarak belirlenen ve gönderilmesi planlanan, Dr. Necati ve Tüccar Ali Efendi de kongre sürecine dâhil olamamıştı.²⁷ Erzurum Kongresi'ne katılan Mazhar Müfit Kansu, kongre sürecini “*Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*” adlı çalışmasında, ayrıntılı bir şekilde sunmuş bir isimdir. Kansu, kongre delege listesinde her ne kadar Mardin, Diyarbakir ve Elâziz delegelerinin isimlerine yer vermiş olsa da bu delegelerin, kongreye gelediklerini ifade etmektedir.²⁸ Ancak ATASE Başkanlığı Arşivi’nde yer alan, 29 Ağustos 1919 tarihli resmî bir yazışma metninin içeriği incelendiğinde, Mardin delegelerinin, kongre sonrasında Erzurum’a geldikleri belirtilmektedir. Mardin’deki V. Tümen Kumandanı Kenan Bey’e hitaben kaleme alınan bu yazının, sahibi belli olmamakla birlikte, yazının Erzurum’dan gönderildiği açıktır. Yazıda, Mardin ve Savur delegeleri olan Sırrı Efendizâde Hasan ve Doktor Necati’nin Erzurum’a geldiği ifade edilmekteydi. Diğer taraftan Sivas Kongresi’ne, Doğu vilayetleri adına, Heyet-i Temsiliye iştirak edeceği için Mardin delegelerinin Sivas’a gitmesine gerek duyulmamıştı. Nitekim ATASE’den elde edilen arşiv belgesine göre; sadece Erzurum’a gelen iki delegeye, Erzurum Kongresi nizamname ve beyannamesi verilmişti.²⁹

Mustafa Kemal Paşa, 29 Ağustos 1919 tarihinde Erzurum’dan Sivas’a hareket etmiş ve 2 Eylül günü Sivas’a varmıştı.³⁰ Mardin delegelerinin Erzurum ziyareti sırasında, Mustafa Kemal Paşa ile görüşme yaptığı konusunda sözlü tarih kaynaklı bazı yazılar mevcut olsa da bunun teyit edilmeye muhtaç bir konu olduğunu söylemek gerekir. 1938 yılı, *Cumhuriyet’in 15. Yılı* olması sebebiyle her şehrin, 15 yılda geçirmiş olduğu aşamaların, anlatıldığı bir eser hazırlanması istenmişti. Hazırlanan eserlerden biri de “*Mardin, Cumhuriyetten Önce ve Sonra, Halkevi Broşürü*” adlı çalışmaydı. Bu çalışmada, Millî

²⁷ Mardin, Diyarbakir ve Elâziz delegeleri Erzurum Kongresi toplantılarına katılamamıştı. Bkz. Yücel Çil, *Erzurum Kongresi’ne Katılan Delegeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.

²⁸ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019, s.78-80.

²⁹ ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:7, Gömlek: 66, Belge No:66-1.

³⁰ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi II, Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2021, s.27-29.

Mücadele’de Mardin şehrinin geçirmiş olduğu aşamalar, Antep’li gazeteci ve yazar Ali Enver Toksoy tarafından yayına hazırlanmıştı. Çalışma her ne kadar parti yayını olsa da Toksoy’un kendi bilgi ve duyuları ile hazırlanmış öznel bir niteliğe sahiptir. Toksoy tarafından öne sürülen, “*Mardinliler aralarından seçtikleri iki zatı, kongreye gönderdiler ve bunlar Büyük Şefin emir ve direktiflerini almış olarak geri döndüler*”, ifadesini teyit edebilecek bir bilgi mevcut değildir.³¹ Bu sebeple, söz konusu görüşme ancak sözlü tarihçilik bağlamında değerlendirilebilir.

15 Eylül 1919’da imzalanan Suriye İtilâfnâmesi gereğince, İngilizlerin, Kilikya ve Suriye’den çekilmesiyle birlikte bölge Fransızlara devredilmişti.³² Bu doğrultuda Antep Kasım’da, Maraş ve Urfa ise Ekim’de işgal edilmişti.³³ Mustafa Kemal Paşa, Suriye İtilafnâmesi’nin uygulanmasıyla birlikte, vilayetlere ve Heyeti Merkeziye İdareleri’ne, 6 Kasım 1919 tarihli bir tamim göndermiş ve bütün Müdafaa-i Hukuk Teşkilatları’nın bu konuda çalışmalar yapmalarını, mitingler düzenlemelerini ve ilgili yerlere protesto telgrafları çekmelerini istemişti.³⁴ Maraş savunmasında başarı kazanılınca, Mustafa Kemal Paşa bütün Güney Cephesi komutanlarına ortak bir yazı göndermiş ve Maraş’taki zaferin bir benzerinin diğer şehirlerde de başarılabilirliğini ifade etmişti. Bu yazının gönderildiği yerlerden biri de Mardin’deki V. Tümen Kumandanı Kenan Bey idi.³⁵

1919 yılının Kasım ayına gelindiğinde, Diyarbekir vilayetinin, Fransızlar tarafından işgal edileceği haberleri yayılmaya başlamış ve dolayısıyla Mardin’deki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin önderliğinde, işgallerin protesto edilerek, mitingler yapılması ve Sadâret’e protesto telgrafları gönderilmesine karar verilmişti.³⁶ Buna yönelik, mitinglerden

³¹ C.H.P. Mardin Halkevi, *15. Cumhuriyet yılında Mardin (Mardin, Cumhuriyetten Önce ve Sonra: Halkevi Broşürü)*, Sayı:5, C.H.P. Mardin Halkevi Yayınları, İstanbul, 1938, s.51-58.

³² İbrahim Milli, “Mardin Kurtuluşu”, *Ulus Sesi*, 23 Kasım 1949.

³³ Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadele’de Güney Cephesi (Maraş)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.48-56.

³⁴ *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.106.

³⁵ *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, s.173.

³⁶ “İşgaller Aleyhinde”, *İrâde-i Milliye*, 3 Teşrin-i Sâni, 1919.

sonra da bir protesto metni hazırlanmıştı. İngiltere'nin, tahliyelere başlamasının memnuniyet verici olduğu; ancak Fransa'nın, İngiltere'nin çekildiği yerleri işgale başlamasının hak ve adalete uymadığı, bu işgallerin gerçekleşmesi halinde Mardin halkının buraları topyekûn savunacağı ifade edilmişti. İngiliz ve Fransız işgaline uğrayan Halep ve Adana'da, hiçbir Hıristiyan vatandaşına karşı saldırının yaşanmadığı, haksız işgaller nedeniyle masumların kanlarının dökülmesine sebebiyet verilmesi halinde bunların mesuliyetinin Fransızlara ait olacağı gibi cümlelere yer verilen protesto telgrafı, "*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Mardin Heyet-i Merkeziyesi*" adına Hüseyin Bey imzası ile yayımlanmıştı.³⁷ Aynı şekilde Nusaybin'de işgal karşıtı mitingler düzenlenmiş, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Süleyman Bey'in hazırladığı protesto telgrafında, "*yeni bir İzmir faciasına ve milyonlarca masumun mahvına meydan vermemek üzere*" bölgenin tahliye edilmesi gerektiği belirtilmiş ve telgraf hem Amerikan Başkanı Wilson'a hem de Osmanlı Başvekâleti'ne gönderilmişti.³⁸

Fransız işgallerine karşı, 14 Kasım'da Resulayn'da; 29 Ekim ve 11 Kasım'da Nusaybin'de; 31 Ekim, 13 Kasım ve 14 Kasım'da Midyat'ta mitingler yapılmıştı. Aynı zamanda Midyat, Savur, Derik ve Resulayn yöneticileri de protesto telgrafı göndermişti. İlk işgale uğrayan yerlerden biri olan Resulayn'da, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hasan Fehmi imzası ile Sivas'taki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisliği'ne telgraf çekilmiş ve mücadeleyi sürdüreceklerini beyan etmişlerdi.³⁹ 1919 yılının Aralık ayında, Resulayn'a bir çavuş ve Fransız kıyafetli beş Ermeni kökenli kişi, tren ile gelmiş ve bu durum bölgede kargaşaya neden olmuştu.⁴⁰

Fransız Kuvvetlerinin İşgal Girişimi

15 Eylül 1919 tarihli Suriye İtilâfnâmesi gereğince, İngilizler, Kilikya ve Suriye'den çekilmiş ve yerlerine Fransız kuvvetleri geçmeye başlamıştı. Ekim'de Maraş ve Urfa; Kasım'da ise Antep işgal edilmişti. Fransız kuvvetleri, Mardin'i ve bilhassa Elâziz ve Diyarbakir bölgelerini de içine alan bir işgal girişimi planlamaktaydı. Bu sebeple Fransız Albayı

³⁷ "Mardin'de Akdedilen Miting", *İrâde-i Milliye*, 3 Teşrîn-i Sâni, 1919.

³⁸ "Nusaybin", *İrâde-i Milliye*, 10 Teşrîn-i Sâni, 1919.

³⁹ Akbıyık, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*, s.74-95, 248-249.

⁴⁰ "Suriye Ahvalı", *İrâde-i Milliye*, 1 Kanun-i Evvel, 1919.

Norman'ın, Mardin'i işgal altına alacak hazırlıkları yapabilmesi için şehre gönderilmesine karar verilmişti. Norman bu ziyaretinden istediği neticeyi alamamış ve 9 Ocak 1920 tarihinde Mardin'den ayrılmak zorunda kalmıştı. Norman'ın ve dolayısıyla Fransız kuvvetlerinin başarısız olmasını sağlayan etken ise Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin burada etkili bir teşkilata sahip olması idi. Bölgede iyi teşkilatlanmış olan, Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve onun milis gücü olan Kuvâ-yi Millîye hareketi, buralarda etkindi ve halkın kendi kendini savunmasını sağlamıştı. Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, Ankara'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisliği'ne gönderdiği 11 Ocak 1920 tarihli telgrafta, haksız ve yasal olmayan işgal ve muamelelere son verilmesi için mücadele edileceği ifade edilmekteydi.⁴¹ Mardin halkının ise direniş gösterme yönünde bir düşüncesi mevcuttu. Bu sebeple işgali önlemek konusunda, buralarda önceden oluşturulmuş alt yapılar olduğunu söylemek mümkündür.

Fransız Hükümeti, Mardin şehrini Suriye'nin bir parçası olarak görmekte ve dolayısıyla Suriye yönetimi tarafından gördükleri kabulün bir benzerinin, Mardin yöneticileri tarafından da sergileneceğini düşünmekteydi. Bu sebeple, Albay Norman'ı askerî kuvvet olmadan Mardin'e gönderebilmişti. Albay Norman, işgal edilmesi planlanan bölgeleri tanımak ve bilgi toplamak amacıyla 9 Ocak 1920 tarihinde, trenle ve yanındaki dört subayla birlikte Mardin merkezine gelmişti. Diyarbakir bölgesindeki, XIII. Kolorduya bağlı olan V. Tümen Kumandanı Kenan Bey, Albay Norman'ın geleceğini önceden öğrendiği için gerekli hazırlıkları yapmıştı. Aynı zamanda Belediye Reisi Hıdır (Kümeli) ile Nusaybin'de bulunan Eyüp (Önen) Beylerin de, bu toplantıda yer almalarını sağlamıştı. Mardin şehrindeki Kuvâ-yi Milliye teşkilatını oluşturan Eyüp Bey, V. Tümen Kumandanı Kenan Bey'in talimatı ile istasyon tarafı ile merkez bölgesi arasındaki tepelere çadırlar kurdurmuş ve silahlı halkın burada toplanması sağlanmıştı. Albay Norman'ın Mardin'i ziyaret etmesi ve ardından Diyarbakir'e geçecek olması, bir anlamda Fransız işgallerinin başladığı izlenimi doğmasına neden olmuştu.

⁴¹ *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl:50, Sayı:112, Genelkurmay Basımevi, Ankara Haziran, 2001, s.175.

Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisliği, Mardin Belediyesi'nde bir toplantı düzenleyerek, Mardin halkının işgaller konusundaki düşüncelerini Albay Norman'a ilettiler. Osmanlı İdaresi haricinde başka hiçbir yönetimin hâkimiyeti altına girmeyeceklerini, olası bir Fransız işgaline karşı, Kuvâ-yi Milliye Teşkilatı'nın savunmaya geçeceği, ifade edilmişti. Albay Norman, Fransa'nın güçlü bir devlet olduğunu, Mardin şehrinin Fransa yönetimine geçmesi halinde Avrupa'daki örnekleri gibi modern bir şehir olacağını ve burada *"yerli bir hükümet"* kurulacağını ileri sürmüştü. Bunun sonucunda Mardin Kuvâ-yi Milliye Teşkilatı Reisi Eyüp Bey, belediyede yapmış olduğu konuşmada, Mardin ve çevresinin Suriye Devleti'nin bir parçası olmadığını, şehrin kendini savunarak, işgallere karşı direneceğini bildirmişti. Belediye içerisinde yapılan bu toplantıda, Mardin eşrafının bu konuda taviz vermez duruşu ve dışardaki halkın tepkili tavır sergilemesi neticesinde, Albay Norman, Mardin işgalinin mümkün olamayacağını anlamış ve merkezden ayrılmak zorunda kalmıştı. Güvenlik kaygısıyla Albay Norman'ın can güvenliği temini, bilhassa V. Tümen Kumandanı Kenan Bey tarafından sağlanmış ve 9 Ocak 1920 tarihinde Mardin'den ayrılmıştı. Bu esnada, İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin askerî müfettişleri, Diyarbakir'e gelmiş ve Albay Norman'ın Diyarbakir'e gitmesinin bir tür işgalleri başlatma girişimi olabileceği düşünölmeye başlanmıştı. Halkın işgal aleyhindeki yoğun tepkisi bölgede yükselince, Albay Norman'ın, Siverek güzergâhından Urfa'ya dönmelerinin daha güvenli olacağı kendisine bildirilmiş ve böylece Diyarbakir'e gidememesi neticesinde işgallerin başlatılması engellenmişti.⁴² Nitekim 1919 yılında İngiliz; 1920 yılında ise Fransız işgal kuvvetlerinin, Mardin merkezini, Mardin Hükümet Konağı'nı, Mardin Belediye Reisliği'ni ve V. Tümen Kumandanlığı'nı işgal etmesinin engellenmesinde hem Mardin yerel eşrafının hem de askerî kumandanların etkili olduğu aşikârdır.

Mardin merkezini, İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından işgal edilmesinin önlenmesinde en etkili olan isim hiç şüphesiz V. Tümen Kumandanı Kenan Bey idi. 1919 yılının Ocak ayında Mardin'in güney tarafında yer alan Cerablus; Mart ayında ise Resulayn bölgesi işgal edilmişti. Mardin'de bulunan V. Tümen Kumandanı Kenan Bey, İngilizlerin kuzey tarafına doğru çıkıp, önce Mardin'i sonra ise

⁴² Yavuz Ölçen, a.g.m., s.660-663.

Diyarbakir ve Elâziz'i almalarını engellemek için çalışmalar yapmış ve bu konuda başarılı olmuş deneyimli bir kumandandı.⁴³

Anlaşıldığı üzere 1919 yılında İngilizlerin; 1920 yılında ise Fransız işgal kuvvetlerinin, Mardin şehir merkezini işgal etmelerini önleyen askerî kadronun, meslekî donanımı oldukça yüksekti. Liyakat esasına göre kurulmuş bu askerî sistemin yanı sıra milis güçlerin de etkili olduğunu ifade etmek gerekir. Bu isimlerin başında Mardin eşrafından Kuvây-i Milliye Teşkilatı Reisi Eyüp Bey gelmekteydi. Özellikle de Fransız Albayı Norman'ın Mardin'e geldiği 9 Ocak 1920 tarihinde, Mardin ahalisinde oluşan tepkinin, idare edilmesinde ve milis güçlerin bir arada tutulmasında etkili olmuş bir isimdi. Bunun yanında, Mardin'in ileri gelenlerinden Belediye Reisi Hıdır ve Abdürrezak Beyler de bu mücadeleye katkı sunmuştu. Ayrıca Mardin'de yaşanan mücadelenin, Ankara Hükümeti'nin istekleri doğrultusunda yürütülmesini sağlayan ve yöreden bilgi alınmasını kolaylaştıran, "*Mardin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*"nin çalışmaları da büyük önem arz etmektedir.

Mardin Direnişinin Yazılı Literatüre Girmesi

Fransız Albayı Norman'ın, 9 Ocak 1920 tarihinde, Mardin şehir merkezini işgal teşebbüsüne kalkışması ve buna tepki olarak gelişen Mardin direnişi konusu, olayın hemen akabinde dönemin basın-yayın organlarına yansımıştı. Albay Norman 9 Ocak 1920 tarihinde Mardin'den ayrılmak zorunda kalmıştı. Dönemin en önemli yayınlarından biri olan *İrâde-i Milliye* gazetesinin 19 Ocak 1920 tarihli sayısında, bu girişimin ayrıntılarına yer verilmişti.⁴⁴ *İrâde-i Milliye* gazetesinin bu konu hakkındaki ifadeleri daha sonraki tarih yazımında, hatta menkıbelerde temel kronolojiyi oluşturmuştu. Örneğin 1920 yılının Mayıs ayında, Mardin mebusları Ziraat Bankası Müdürü Necip ve Koçhisar Müdürü Derviş ile eşraftan Midhat, Hasan, İbrahim ve Esad Beyler şehre gelmişlerdi. O dönemde gazetelere verilen demeçte, Mardin direnişinin safhaları anlatılırken, Antep örneği üzerinden hatırlatma yapılarak, "*Harap bir şehirde ölülerine ağlayan felaketzede*

⁴³ Atatürk'ün Silah Arkadaşları, Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri, Haz., Mustafa Balcıoğlu ve Azmi Süslü, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s.113-115.

⁴⁴ "Mardin'de Miralay Norman", *İrâde-i Milliye*, 19 Kanun-ı Sâni, 1920.

bir halk” tanımı kullanılmakta ve Mardin’in de benzer bir akıbeta uğramaması temenni edilmekteydi.⁴⁵ Nitekim 1938 yılındaki 15. Yıl kitabında, Mardin’in Fransızlar tarafından işgal teşebbüsüne yer verilmişse de aslında 1920’lerde bu konunun bilinirlik seviyesi yüksek ve yaygındı.

Mardin şehrinde, 1919 yılında İngilizlerin; 1920 yılında ise Fransızların başlattıkları işgal teşebbüsüne karşı direniş gösterme hadisesinden söz edilirken, 1949 sonrasında genellikle daha yaygın ve bilinen bir tanım olan *“kurtuluş”* kavramının kullanıldığı görülmektedir. Her ne kadar *“kurtuluş”* ifadesi kullanılsa da içerik bakımından işgal teşebbüslerine karşı direniş sürecinin bitmesi ve bu süreçten çıkış anlamına gelecek manada kullanıldığı görülmektedir. Güney Cephesi şehirlerinden Antep, Maraş ve Urfa’nın işgale uğraması, daha sonrasında işgalden çıkmak için mücadele etmesi ve *“kurtuluşunu”* sağlaması, genel bilgiler arasında en kolay biçimde akılda kalan ilişkiler bütünüdür. Mardin direnişin de işgal teşebbüsünün engellenmesini ifade etmek için hangi tanımların tercih edildiği üzerinde durmak gerekir.

Mardin direnişinin bilinirlik kazandığı ilk yıllar tam da olayın gerçekleştiği günlerdi. *İrâde-i Milliye* gazetesinin, 19 Ocak 1920 tarihli sayısında konuya yer verilmişti. Bu konunun asıl olarak geniş kesimler tarafından bilinirlik kazandığı dönem ise 1938 yılı ve sonrasındaki yıllardı. 1938 yılı, *“Cumhuriyet’in 15. Yılı”* olması sebebiyle Ankara’da bir heyet kurulmuş ve her şehrin 15 yılda geçirmiş olduğu aşamaların anlatıldığı eserler hazırlanması talimatı verilmişti. Bu kitaplardan biri de *“Mardin, Cumhuriyetten Önce ve Sonra, Halkevi Broşürü”* adlı çalışma idi.⁴⁶ Bu eserde, *“Millî Mücadelede Mardin”* başlıklı bir bölüm yer almaktaydı. Bu bölümün yazarı her ne kadar eserde belirtilmese de bunu yazan kişinin Ali Enver Toksoy olduğu açıktır. Çünkü gazeteci ve yazar Toksoy’un, 1944 yılında yayımlanan *“Yiğitler Konuşuyor, Kahramanlık Menkıbeleri (Gaziantep, Maraş, Hatay, Mardin)”* adlı kitabında, bu broşürde yer alan metindeki bazı ifadeler değiştirilerek

⁴⁵ “Mardin Mebusları İle Mülakat”, *İrâde-i Milliye*, 24 Mayıs 1920.

⁴⁶ C.H.P. Mardin Halkevi, *15. Cumhuriyet yılında Mardin (Mardin, Cumhuriyetten Önce ve Sonra: Halkevi Broşürü)*, Sayı:5, C.H.P Mardin Halkevi Yayınları, İstanbul, 1938, s.51-58.

tekrar yer almıştı. 1944 yılındaki bu kitabında, farklı olan iki bölüm daha vardı. Bunlardan birisi, Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Çakmak tarafından, Mardin eşrafından Kuvây-i Milliye Reisi Eyüp Bey'e gönderilen 26 Temmuz 1920 tarihli tebrik yazısı idi. Diğer bölümde ise babası Yemen'de şehit düşmüş Rüstem adında ve 12-13 yaşlarındaki bir çocuğun, Millî Mücadele'ye katılma çabasından söz edilmektedir. Belediye avlusundaki Fransız işgal bayrağını yırtma olayında, Rüstem'in de etkili olduğu ve Kenan Bey'in kendisini tebrik ettiğini yazmaktadır.⁴⁷ Toksoy her ne kadar olayın kronolojisini doğru verse de bunun yanında sunduğu bilgilerin birçoğu, sözlü gelenekten elde edilerek, çoğunluğu kahramanlık vurgusunu amaçlayan ifadeleri içerdiğinden, okurken bu durumu göz önünde tutmakta fayda vardır.

Mardin direnişiyile ilgili anlatılarda en fazla ön plana çıkan konu, Albay Norman'ın 9 Ocak 1920 tarihinde işgal planını gerçekleştirmek istemesi ve Mardin yerel eşrafı ile askerî kadronun buna vermiş olduğu tepki neticesinde işgali başaramamış olmasıydı. İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin, Mardin merkezini işgal teşebbüsleri her ne kadar farklı süreçlerde gerçekleştirilmek istense de Albay Norman'ın şehir merkezine gelmesi ve daha sonra geri gitmek zorunda kalması, daha belirgin öğeler içermesi sebebiyle en fazla adından söz edilen olaydır.⁴⁸

Mardin direnişinden söz edilen yazılarda, kullanılan en yaygın değerlendirme biçimi ise konuyu diğer benzerlerinden ayırıp sunma yöntemidir. Örneğin İsmail Habib Sevük tarafından kaleme alınan "Artukoğulları ve Norman" adlı gazete yazısında bu yöntem kullanılmıştır. Yazara göre, Millî Mücadele yıllarında Mardin'i işgal teşebbüsüne kalkışan Albay Norman'ın, başarısız olmasının gerçek sebebi, Artukoğulları hükümdarlarının yüzlerce yıl önce sergilemiş oldukları savaşma kabiliyetinin, Mardin halkına geçmiş olması idi. Yazar ayrıca kıyaslama yöntemini kullanarak, Antep'in "Gazi", Urfa'nın "Kahraman" olduğunu, Mardin'in ise savaşa imkân bırakmaması sebebiyle "Dokundurmayan Şehir" olduğunu ifade etmekteydi.⁴⁹

⁴⁷ Ali Enver Toksoy, *Yiğitler Konuşuyor, Kahramanlık Menkıbeleri, (Gaziantep, Maraş, Hatay, Mardin)*, Berkalp Kitabevi, Ankara, 1944, s.107-109.

⁴⁸ "Mardin'in Eski ve Zengin Bir Tarihi Vardır", *Son Posta*, 14 Nisan 1939.

⁴⁹ İsmail Habib Sevük, "Artukoğulları ve Norman", *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1946.

Mardin Direnişinin Törenlerle Kutlanmaya Başlanması (1949)

Mardin, Millî Mücadele döneminde doğrudan işgale uğramamış ve kendini savunabilmiş bir şehir idi. Bu başarılı direniş, burada verilen örneklerde de görülebileceği gibi sürekli olarak yazılmış ve bu konu, kuşaktan kuşağa aktarılan toplumsal bir bilgiye dönüşmüştür. Hatırlamanın en iyi yolu ise törenlerin tertip edilmesidir. Mardin şehrinin, Millî Mücadele'de işgallere karşı göstermiş olduğu direniş ve elde ettiği başarı öyküsü, elbette ki iyi bilinen bir konu idi. İşgal teşebbüsü akabinde, 1920-1924 tarihleri arasında, Temmuz ayında başlayan ilk kutlamalar her ne kadar belediye tarafından gerçekleştirilse de bu konunun süreklilik arz etmesi ve 21 Kasım'da merasim boyutu ile kutlanması 1940'ların son yıllarında mümkün olabilmişti. Mardin şehrinin, İngiliz ve Fransız işgallerine karşı direniş günü olan 21 Kasım Kutlamaları, 1949 yılından itibaren düzenli olarak kutlanmaya başlamıştı. Kutlamaları başlatan kişiler ise Mardin'in entelektüel kesimleri idi. Mardin Halkevi çevresinde toplanmış olan bu kesimlerin içerisinde, eğitimciler ağırlıktaydı. Bu eğitimcilerden biri olan, Mardin Ortaokulu Türkçe Öğretmeni İbrahim Millî, bu kutlamaların başlamasında etkili olmuş isimdi. 1949 yılı, Mardin halkının işgallere karşı direnmesinin 30. yıl dönümünü oluşturmaktaydı. Bu sebeple Mardin Ortaokulu'nda bir tören düzenlenmişti. İstiklal Marşı ile başlayan törene sadece eğitimciler ve öğrenciler katılmıştı. Törende Mardin kahramanı Rüstem'in hikâyesi anlatılmış, şiirler okunmuş ve Türkçe öğretmeni İbrahim Millî de bir konuşma yapmıştı.⁵⁰ İbrahim Millî'nin yapmış olduğu bu konuşma, daha sonra *Ulus Sesi* gazetesinde yayımlanmıştı. Bu yazıda, Fransızların Mardin şehrini işgal etmek için Norman'ı buraya gönderdiğinden; ancak Mardin halkının onu uzaklaştırmayı başarabildiklerinden söz etmekteydi. İbrahim Millî'nin konuşmasında, dikkat çeken kısım, 30 yıl geçmesine rağmen Mardin'de kutlamaların yapılmamış olması yönündeki ifadeleriydi:

“İşte bundan 30 yıl önce, Mezopotamya ovasının kuzey bitim noktasında yükselen, kartallar yuvası kaleye sırtını dayamış duran, aslanlar yatağı güzel Mardinimizin 21 Kasım 1919 sabahı işgale gelen Norman, canını zor kurtararak, bir daha geri gelmemek üzere aynı

⁵⁰ “Mardinimizin Kurtuluş Yıldönümü”, *Ulus Sesi*, 22 Kasım 1949.

günün akşamı ayrılmak mecburiyetinde kalıyor. Bugüne kadar gereken önemle karşılanmayan bu tarih günün yıldönümlerini, coşkun bir zevk ve heyecanla her yıl memleketçe kutlamalıyız. Bize bu tarihî mesut günü kazandıran asil büyüklerimize, cesur ve kahraman hemşehrilerimizi minnetle anıyor, önlerinde sonsuz bir sevgi ve saygı ile eğiliyoruz.”⁵¹

İbrahim Millî'nin bu yazısında kullanmış olduğu başlık, “*Mardin Kurtuluşu*” şeklindeydi. Her ne kadar yazının içeriğinde, Mardin’in “*işgal teşebbüsünden kurtuluş yıldönümü*” manasına gelen ifadeler kullanılsa da bu yazının başlığı olarak kurtuluş tanımını tercih etmişti. İbrahim Millî'nin “*kurtuluş*” tanımını kullanması, daha sonraki dönemlerde, bu tanımın hem tek başına hem de “*Mardin'in Şeref ve Kurtuluş Günü*” gibi tanımlamaların içinde yer alacak şekilde kullanılmasına neden olduğu söylenebilir. Diğer taraftan İbrahim Millî'nin ifade ettiği 21 Kasım 1919 tarihinde, Albay Norman'ın Mardin'e işgal amacıyla geldiği ve direnişle karşılaşması üzerine, aynı gün Mardin'i terk etmek zorunda kaldığı yönündeki kronolojik ifadeler, tarihi bulgular ile uyuşmamaktadır. Albay Norman'ın, Mardin'den ayrıldığı tarih 9 Ocak 1920'dir. Nitekim 21 Kasım Günü'nün kutlama günü olarak belirlenmesi ise temsili bir mana taşımaktadır. 21 Kasım gününün, Mardin şehrinin işgal teşebbüsünden çıkış tarihi olarak belirlenmesinde, Türkçe Öğretmeni İbrahim Millî'nin nasıl bir çalışma yaptığı ve hangi tarihsel olaya atıfta bulunduğu konusunda somut bir bilgi bulunmamaktadır; ancak Millî'nin gazete yazısında yer verdiği 21 Kasım 1919 tarihinde, Mardin bölgesinde neler yaşandığına bakılarak, bu tarihin niçin seçildiği konusunda bir tahmin yürütmek mümkündür: 11 Kasım 1919 tarihinde Nusaybin; 14 Kasım'da ise Resulayn ve Midyat kazalarında, Fransız işgali aleyhinde protesto mitingleri düzenlenmişti.⁵² Mitinglerin yapıldığı günlerin hemen akabinde, Kasım ayının ortalarında, Fransız kuvvetleri, Resulayn bölgesini geçici olarak terk etmiş ve bölgede Fransız etkisinin azalmasıyla birlikte işgallerin sona erdiği gibi bir düşünce oluşmuştu. Ancak Aralık ayı başında, bir grup Fransız askeri, bölgeye yeniden gelmiş ve işgal süreci devam etmişti.⁵³ Muhtemeldir ki, Resulayn bölgesinde, Fransız kuvvetlerinin

⁵¹ İbrahim Millî, “Mardin Kurtuluşu”, *Ulus Sesi*, 23-24 Kasım 1949.

⁵² Akbıyık, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*, s.74-95, 248-249.

⁵³ “Suriye Ahvalı”, *İrade-i Milliye*, 1 Kanun-i Evvel, 1919.

etkisinin geçici olarak azalmasından yola çıkılarak, 21 Kasım 1919 tarihi, o dönem işgal teşebbüsünden çıkış manasına gelecek şekilde yorumlanmıştı.

Mardin şehir merkezinin işgal teşebbüsünden kurtulduğu tarih, Albay Norman'ın Mardin'den ayrıldığı 9 Ocak 1920 tarihidir. Mardin kazaları (Şenyurt ve Nusaybin'in güneyi ile Suriye sınırında kalan Resulayn hariç) da dâhil bütün şehrin, Fransız işgali tehlikesini geride bıraktığı dönem ise 20 Ekim 1921'de Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması'ndan sonraki süreçti. Bütün bu sebepler nedeniyle 21 Kasım gününün, 1949 tarihinden itibaren, kutlama günü olarak belirlenmesi ancak temsili bir mana ile açıklanabilir.

1949 yılında Mardin Ortaokulu'nda başlatılan 21 Kasım Kutlaması, 1950 yılından itibaren artık Mardin Cumhuriyet Meydanı'nda düzenlenmeye başlamıştı. 1950 yılındaki törende, bütün şehir bayraklarla donatılmış ve bayram havası yaratılmaya çalışılmıştı. Törende, 1919 yılını temsilen yerel halk; silah kuşanmış, millî kıyafetler giymiş ve gösteriler yapmıştı. Tören yerindeki kürsüde, Türkçe Öğretmeni İbrahim Millî ve öğrencileri tarafından çeşitli konuşmalar yapılmış ve şiirler okunmuştu.⁵⁴ 1951 yılına gelindiğinde törene devlet teşkilatının katılımı da gerçekleşmişti.⁵⁵ Mardin Valisi başta olmak üzere çeşitli daire başkanları, subaylar, memurlar ve kalabalık halk kitlesi katılmıştı.⁵⁶ 1952 yılında düzenlenen törende, "işgal teşebbüsünden kurtuluşu" temsilen "bir çift güvercin" uçurulmuştu.⁵⁷ 1953 yılındaki törene baktığımızda ise devlet ve askerî kadronun katılımı fazla idi.⁵⁸ 1954 yılında yapılacak törenden önce bir tertip heyeti oluşturulmuş ve planlama yapılmıştı. Bu heyette Emniyet Müdürlüğü, Belediye Reisi, Garnizon Komutanlığı ve Maarif Müdürlüğü birlikte görev almıştı.⁵⁹ 1954 yılından itibaren, 21 Kasım Kutlamaları, şehirdeki bütün devlet kurumlarının katıldığı bir tür resmî bayram niteliği kazanmıştı. 1955-1959 tarihleri arasında düzenlenen

⁵⁴ "Mardin'in Kurtuluşu Dün Coşkun Tezahüratla Kutlandı", *Ulus Sesi*, 22 Kasım 1950.

⁵⁵ "Mardin'in 32. Kurtuluş Yıldönümü", *Ulus Sesi*, 21 Kasım 1951.

⁵⁶ "Mardin'in Kurtuluş Bayramı", *Ulus Sesi*, 22 Kasım 1951.

⁵⁷ "Kurtuluş Yıldönümü", *Ulus Sesi*, 22 Kasım 1952.

⁵⁸ "Mardin'in 34. Kurtuluş Yıldönümü", *Ulus Sesi*, 21 Kasım 1953; "Mardin Kurtuluş Yıldönümü Evvelsi Gün Törenle Kutlandı", *Ulus Sesi*, 23 Kasım 1953.

⁵⁹ "Mardin Kurtuluşunun 35. Yıldönümü Programı", *Ulus Sesi*, 20 Kasım 1954.

törenler bu şekilde devam etmişti.⁶⁰ 1959 yılında düzenlenen törenin daha geniş çaplı olduğunu söylememiz mümkündür. Gündüz görkemli gösteriler yapılmış, aynı günün akşamı kültür salonunda bir müsamere sergilenmiş; aynı zamanda Mardin Kalesi'nde de meşaleler yakılarak, fener alayı düzenlenmişti.⁶¹ 1960 yılındaki tören, askerî yönetimin idaresi altında yapılması sebebiyle askerî kadronun ağırlığı fazla idi. Bu tarihe kadar yerel kıyafetli halkın geçit töreni yapılırken, bu tarihten itibaren merasimler askerler tarafından yapılmaya başlanmıştı.⁶²

Anlaşıldığı üzere; 1949 yılından itibaren, Mardin direnişini anımsamak ve törenler vasıtasıyla bu başarıyı aktarmak için 21 Kasım Kutlamaları düzenlenmeye başlanmıştı. Her ne kadar törenlerin adı "*Mardin'in Kurtuluş Günü*" olarak sunulsa da kutlamalar hakkındaki yazılarda ve konuşmalarda, "*kurtuluş*" kavramının "*işgal teşebbüsünden kurtuluş*" manasına gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde törenler hakkındaki yazılar; gazetelerde, haberlerde yer almış ve basın-yayın bu konuyu detaylı bir şekilde işlemiştir. Mardin halkının, "*düşmanın işgal teşebbüsüne*" bütün varlığı ile karşı koyması sebebiyle kutlanan bu günün,⁶³ Mardin'in "*Şeref ve Kurtuluş Günü*" olduğu, ifade edilmeye başlanmıştı.⁶⁴ Kullanılan ifadeler arasında, "*Mardin'in İşgal Teşebbüsünden Kurtuluş Yıldönümü*", "*Kurtuluş Düğünü*", "*Kurtuluş Günü*", "*Şeref Günü*", "*Kurtuluş Bayramı*" şeklinde ifadeler de yer verilmekteydi. Bazı

⁶⁰ "Kurtuluş Düğününde Mardin", *Ulus Sesi*, 22 Kasım 1955; "Asil Mardin Halkı; İşgal Teşebbüsünden Kurtuluş Yıldönümün Kutlu ve Mutlu Olsun", *Ulus Sesi*, 21 Kasım 1956; "Mardin'in Şeref Günü Dün Merasimle Kutlandı", *Ulus Sesi*, 22 Kasım 1956; "Şeref Günümüz Kutlu Olsun; Mardin İşgal Teşebbüsüne 38 Yıl Evvel Bugün Silah Çekmişti", *Ulus Sesi*, 21 Kasım 1957; "Mardin'in Kurtuluş Yıldönümü Dün Merasim ve Coşkun Tezahüratla Kutlandı", *Ulus Sesi*, 22 Kasım 1957; "Kurtuluş Bayramımız Kutlu Olsun: Kahraman Mardin Halkı, Şehri İşgale Gelen Düşmana Karşı 39 Sene Önce Bugün Ayaklanmış ve Silah Çekmişti", *Ulus Sesi*, 21 Kasım 1958.

⁶¹ "Mardin Kurtuluş Günü Kutlama Programı", *Ulus Sesi*, 20 Kasım 1959; "Kurtuluş Bayramımız Kutlu Olsun: Kahraman Mardin Halkı, Şehri İşgale Gelen Düşmana Karşı 40 Sene Önce Bugün Ayaklanmış ve Silah Çekmişti", *Ulus Sesi*, 21 Kasım 1959.

⁶² "Bugün Mardinimizin Kurtuluş Günüdür", *Ulus Sesi*, 21 Kasım 1960; "Mardin'in Şeref ve Kurtuluş Günü Dün Törenle Kutlandı", *Ulus Sesi*, 22 Kasım 1960; "Mardinimizin Kurtuluşu Millî Heyecan İçinde Kutlandı", *Mardin Sesi*, 22 Kasım 1960.

⁶³ "Mardin'in 32. Kurtuluş Yıldönümü", *Ulus Sesi*, 21 Kasım 1951.

⁶⁴ "Bugün Mardinimizin Kurtuluş Günüdür", *Ulus Sesi*, 21 Kasım 1960; "Mardin'in Şeref ve Kurtuluş Günü Dün Törenle Kutlandı", *Ulus Sesi*, 22 Kasım 1960.

yazılarda ise 21 Kasım günü için “*Mardin’in Kurtuluş Yıldönümü*” ifadesi kullanılmaktaydı. Fakat gazete haberinin içeriğine bakıldığında “*kurtuluş*” tanımının “*işgalden kurtuluş*” manasında kullanılmadığı açık biçimde görülmektedir.

“Birinci Cihan Harbi’nde istilaya teşebbüs edildiği halde halkın göstermiş olduğu vatanperverlik ve ayaklanma karşısında, Mardin’e girmeye cesaret gösteremeyen düşman kuvvetlerinin Türkün ve asil Mardinlilerin şahlanışı karşısında istila teşebbüsleri akim kalmıştır.”⁶⁵

Haberde yer alan, “*Birinci Cihan Harbi*” deyiimi ile anlatmak istenilen süreç, aslında sonraki dönem ile ilişkilendirilen “*Millî Mücadele*” dönemidir. Ayrıca “*Mardinlilerin şahlanışı karşısında istila teşebbüsleri akim kalmıştır*” ibaresi ile işgal altındaki esirlikten “*kurtuluş*” ifadesi farklı manaya gelmektedir. Başka bir kutlama haberinde ise “*Fransızların işgal teşebbüsünden kurtuluş*” ifadesine şöyle yer verilmekteydi:

“Bugün 21 Kasım 955 günü. Sevgili Mardinimizin Fransızların işgal teşebbüsünden kurtuluşunun 36. Yıldönümü bütün okullar askeri ve mülki şahısların iştiraki ile hükümet konağı önünde toplanılmıştır.”⁶⁶

Bu yazıda kullanılan “*kurtuluş*” kavramının karşılamış olduğu mana, “*Fransızların işgal teşebbüsünden kurtuluş*” anlamı taşımaktaydı. Bir başka kutlamada ise “*Mardin’in düşman işgali teşebbüsünden kurtuluşu*” ifadesi tercih edilmekteydi.⁶⁷ Başka bir kutlama haberinde, “*Mardinimizin Kurtuluşu*” ifadesine yer verilmesine rağmen, haberin içeriğinde Mardin halkının, Antep, Maraş ve Urfa’daki işgalleri gördüğünü ve bu sebeple önlemlerin önceden alındığı ifade edilmişti.⁶⁸ Diğer bir kutlama haberinde ise “*Mardin’in işgal teşebbüsünden kurtuluşunun 38. yıl dönümü*” ifadesine yer verilmekteydi.⁶⁹ Farklı bir

⁶⁵ “Mardin’in Kurtuluş Yıldönümü Kutlanacak”, *Demokrat Mardin*, 18 Kasım 1954.

⁶⁶ “Bugün Mardinimizin 36. Kurtuluş Yıldönümünü Kutladık”, *Demokrat Mardin*, 21 Kasım 1955.

⁶⁷ “Mardin’in Kurtuluşunun 37. Yıldönümü Kahraman Halkımıza Kutlu Olsun”, *Demokrat Mardin*, 21 Kasım 1956; “Mardin’in Şeref Günü Dün Merasimle Kutlandı”, *Demokrat Mardin*, 22 Kasım 1956.

⁶⁸ “Mardin’in Kurtuluş Yıldönümü Kutlandı”, *Mardin Sesi*, 21 Kasım 1957.

⁶⁹ “Şeref Günümüz Kutlu Olsun: Mardin, İşgal Teşebbüsüne 38 Yıl Evvel Bugün Silah Çekmişti”, *Demokrat Mardin*, 21 Kasım 1957; “Mardin’in Kurtuluş Yıldönümü”,

kutlama haberine baktığımızda “Kahraman Mardin halkı, şehri işgale gelen düşmana karşı 39 sene önce bugün şahlanmış ve silah çekmişti” ifadesine rastlanmaktaydı.⁷⁰

21 Kasım Kutlamaları, Mardin’de görkemli olarak kutlanmakta ve programı önceden belirlenmekteydi.⁷¹ Bütün gazeteler bugün için özel yazılar hazırlamakta hatta seri yazılar da yayımlanmaktaydı. Bu törensel kutlamalar, Mardin halkı için diğer resmî kutlama günlerinden farklı değildi. Yerel gazeteler bu gün için hazırlıklar yapmakta, gazete manşetlerine büyük puntolarla veciz sözler yazılmaktaydı. Bayram havasında geçen kutlama günleri, hem görselliği hem de mekân faktörünün dâhil edilmesi neticesinde hatırlanma düzeyini arttırmaktaydı. Bu sebeple 21 Kasım Kutlamaları’nda yer alan çocuklar bir sonraki kuşağa bu mirası anlatarak, hikâye ederek hatta bazen gerçeklikten kopartarak, “kurtuluş” kavramının genel bilinirlik algısına göre tanımlanmasına neden olabilmekteydi.⁷²

Sonuç

Millî Mücadele yıllarında Mardin’de, İngiliz ve Fransız işgal kuvvetlerine karşı gösterilen direniş hareketi sonucunda, elde edilen başarıyı temsil eden 21 Kasım Kutlamaları, 1949 yılından itibaren düzenlenen önemli günlerden biridir. Kutlamaların yerelde resmî nitelik kazandığı ve toplumsallaşmaya başladığı dönem ise 1950’lerin ilk yıllarıdır. Bu yıllarda, “kurtuluş” kavramı, “Fransızların işgal teşebbüsünden kurtuluş” veya “Mardin’in işgal teşebbüsünden kurtuluşu” şeklinde kullanılırken, nesiller değişip günümüze doğru yaklaştıkça, sadece “Mardin’in Kurtuluşu” ifadesi ile yetinilmiştir. Bu bir

Demokrat Mardin, 22 Kasım 1957; “Mardin’in Kurtuluş Yıldönümü Kutlandı”, *Mardin Sesi*, 21 Kasım 1957.

⁷⁰ “Cenup Hududumuzun Çelik Kalesi Kahraman Mardin’in Kurtuluş Günü”, *Demokrat Mardin*, 21 Kasım 1958.

⁷¹ “Mardin’in Kurtuluşunun 40. Yıl Dönümünü Yarın Kutlayacağız”, *Mardin Sesi*, 20 Kasım 1959.

⁷² “Aziz Hemşeri, Bayramın Kutlu Olsun: Mardinimizin Kurtuluş Günü Tezahüratla Kutlandı”, *Mardin Sesi*, 21 Kasım 1959; “Bugün Mardin’in Düşman İstilasından Kurtuluşunun 41. Yıldönümünü Kutluyoruz”, *Demokrat Mardin*, 21 Kasım 1960; “Mardin Kurtuluşunun 41. Yıldönümünü Muazzam Törenle Kutladık”, *Demokrat Mardin*, 22 Kasım 1960; Cemal Işınay, “Kahraman Mardin”, *Mardin Sesi*, 21 Kasım 1959; “Mardin’in Kurtuluş Günü”, *Demokrat Mardin*, 22 Kasım 1958.

anlamda, Antep, Maraş ve Urfa'nın işgal süreçlerinde yaşanan tarihsel olayların, Mardin direnişinde gerçekleşen olaylar ile benzerliği manasına gelmekteydi. Elbette ki, bu şehirlerde verilen mücadeleler ve işgallerden çıkış süreçleri, tarihsel olarak önemli evrelerdir. Ancak bu konunun gelişim aşamaları ile Mardin direnişinin kendine özgü niteliklerinin iç içe geçmiş şekilde yorumlanması belirsizliğe neden olmaktadır. Çünkü bu durum, Mardin direnişinin farklılığını ortadan kaldırmakta, tarihsel hatıralar ve kişisel faktörler ise kaybolmaktadır. Mardin yerel eşrafının ve askerî kadronun göstermiş olduğu, çok yönlü savunma taktiği sayesinde şehir merkezi işgal edilmemiş ve böylece Millî Mücadele'nin başarı öyküleri içerisinde Mardin şehri kendine özel bir yer edinmiştir.

1950'lerin başından itibaren, Mardin direnişinde en yaygın biçimde kullanılan tanımlar, *"Kurtuluş Günü"*, *"Kurtuluş Bayramı"*, *"Kurtuluş Düğünü"*, *"Mardin'in Kurtuluş Günü"*, *"Mardin'in Kurtuluş Yıldönümü"*, *"Mardin'in İşgal Teşebbüsünden Kurtuluş Yıldönümü"*, *"Mardin'in Şeref ve Kurtuluş Günü"* ve *"Şeref Günü"* şeklindeydi. 2000'li yılların başına kadar 21 Kasım Kutlamaları'nın, içeriği ve anımsanma biçimi değişime uğramış, Mardin özelinde yaşanan özgünlük hali ise belirsiz olmuştu. 2010 yılına gelindiğinde, Millî Mücadele yıllarında, şehir merkezini korumak için bütün varlığı ile özveride bulunmuş, Mardin yerel eşrafının ve askerî kadronun vermiş olduğu mücadeleyi en iyi ifade eden kavramın, 1950'lerin ilk yıllarında kullanılan *"Şeref Günü"* ile aynı manaya gelen *"Onur Günü"* olmasının daha doğru bir karar olacağı düşünülmüştü.

Üniversite-şehir bütünleşmesi kapsamında, Mardin Artuklu Üniversitesi yönetimi, şehrin tarihsel birikimine önem vermektedir. 21 Kasım Kutlamaları'nın, Mardin direnişine özgü ayırıcı özelliğinin, zaman içerisinde belirsiz hale gelmesi sebebiyle Mardin Artuklu Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. İbrahim Özcoşar'ın öncülüğünde, bu konunun tarihsel literatür ve belgeler doğrultusunda yeniden incelenmesine karar verildi. Elde edilen bulgular neticesinde, 21 Kasım Kutlamaları'nın, tarihsel verilerle uyumlu bir içeriğe sahip olabilmesinin ancak kutlama adının değiştirilmesi ile mümkün olabileceği fikri üzerinde anlaşmaya varıldı. Nitekim Mardin Artuklu Üniversitesi yönetimi ve Mardin Belediye Başkanlığı'nın girişimi ile 2010 yılının

Kasım ayında düzenlenen meclis toplantısında, önemli bir karar alınmış ve bu tarihe kadar Mardin'in "Kurtuluş Günü" olarak düzenlenen 21 Kasım Kutlamaları'nın, bu tarihten sonraki süreçte, 1950'lerde ki asıl halini teşkil eden "Şeref Günü" ile aynı manaya gelen Mardin'in "Onur Günü" olarak kutlanılmasına oy birliği ile karar verilmişti. 21 Kasım 2011 tarihinden itibaren bu anlamlı ve özel gün, ilk kez Mardin'in "Onur Günü" olarak kutlanmış ve böylece Millî Mücadele'nin önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

Kaynakça

Arşivler Kaynakları

- ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:6, Gömlek:104, Belge No:104-1.
 ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:7, Gömlek: 66, Belge No:66-1.
 ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:8, Gömlek:109, Belge No:109-3.
 ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:8, Gömlek:115, Belge No:115-1-2.
 ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu: 8, Gömlek:132, Belge No:132-1.
 ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:12, Gömlek:116, Belge No:16-1-3.
 ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:18, Gömlek:118, Belge No:118-1.
 ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:21, Gömlek:69, Belge No:69-1-2.
 ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:23, Gömlek:21, Belge No:21-1.
 ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:30, Gömlek:33, Belge No:33-1.
 ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:398, Gömlek:43, Belge No:43-1.
 ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:398, Gömlek:102, Belge No:102-1.
 ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:626, Gömlek:99, Belge No:99-1.

Sürelî Yayınlar

- Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*
Cumhuriyet
Demokrat Mardin
Hürriyet
İrâde-i Milliye
Mardin Life
Mardin Sesi
Son Posta
Star
Ulus Sesi

Kitap ve Makaleler

Akbiyık, Yaşar, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

Atatürk'ün Silah Arkadaşları, Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri, Haz., Mustafa Balcıoğlu ve Azmi Süslü, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

Bozan, Oktay, *Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Döneminde Mardin*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2021.

C.H.P. Mardin Halkevi, *15. Cumhuriyet yılında Mardin (Mardin, Cumhuriyetten Önce ve Sonra: Halkevi Broşürü)*, Sayı:5, C.H.P. Mardin Halkevi Yayınları, İstanbul 1938.

Çil, Yücel, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegates*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

Eldem, Fatih Turgay, "Cihan Harbi'nden Sonra İtilaf Devletlerinin Mardin Sancağı'nı İşgal Girişimleri", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD)*, 5/2, (2021), s.252-267.

Goloğlu, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi*. Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2021.

Goloğlu, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi II, Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2021.

Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Haz., Cemal Köprülü, TTK Yayınları, Ankara 1991.

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019.

Koçak, Cemil, "İhtiyaç Halinde Tarih Yazmak!", *Star*, 10 Ocak 2015.
<https://www.star.com.tr/yazar/ihtiyac-halinde-tarih-yazmak-yazi-989544/>.(erişim 02.09.2022).

Koçak, Cemil, *Tarih Büyük Harfle Yazılmaz*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018.

Milli, İbrahim, "Mardin Kurtuluşu", *Ulus Sesi*, 23 Kasım 1949.

Öke, Kemal, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri (1919)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.

Ölçen, Yavuz, "Milli Mücadele'de Mardin", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Haz., İbrahim Özcoşar-Hüseyin Haşimi Güneş, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006, s.655-665.

Özcoşar, İbrahim-Hüseyin Haşimi Güneş, *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006.

Özçelik, İsmail, *Millî Mücadele’de Güney Cephesi, Urfa, (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2003.

Özdil, Yılmaz, “Yola Çıktım Mardin’e Düştüm Senin Derdine”, *Hürriyet*, 13 Kasım 2010. <https://www.hurriyet.com.tr/yola-ciktim-mardin-e-dustum-senin-derdine-16285837>. (erişim 01.09.2022).

Özdil, Yılmaz, *Kadın*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2015.

Öztürk, Mustafa, “Mardin’i Kurtarmak veyahut Onurlandırmak”, *Mardin Life*, 26 Ekim 2021. <https://www.mardinlife.com/mardini-kurtarmak-veyahut-onurlandirmak.html>. (erişim 03.09.2022).

Sâbis, Ali İhsan, *Millî Mücadele Hatıraları*, Haz., Erhan Çifci, Timaş Yayınları, İstanbul 2021.

Sevük, İsmail Habib, “Artukluoğulları ve Norman”, *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1946.

Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945)*, Cilt:I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983.

Toksoy, Ali Enver, *Yiğitler Konuşuyor, Kahramanlık Menkıbeleri, (Gaziantep, Maraş, Hatay, Mardin)*, Berkalp Kitabevi, Ankara 1944.

Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi, Cilt: IV, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2009.

Türk İstiklâl Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1992.

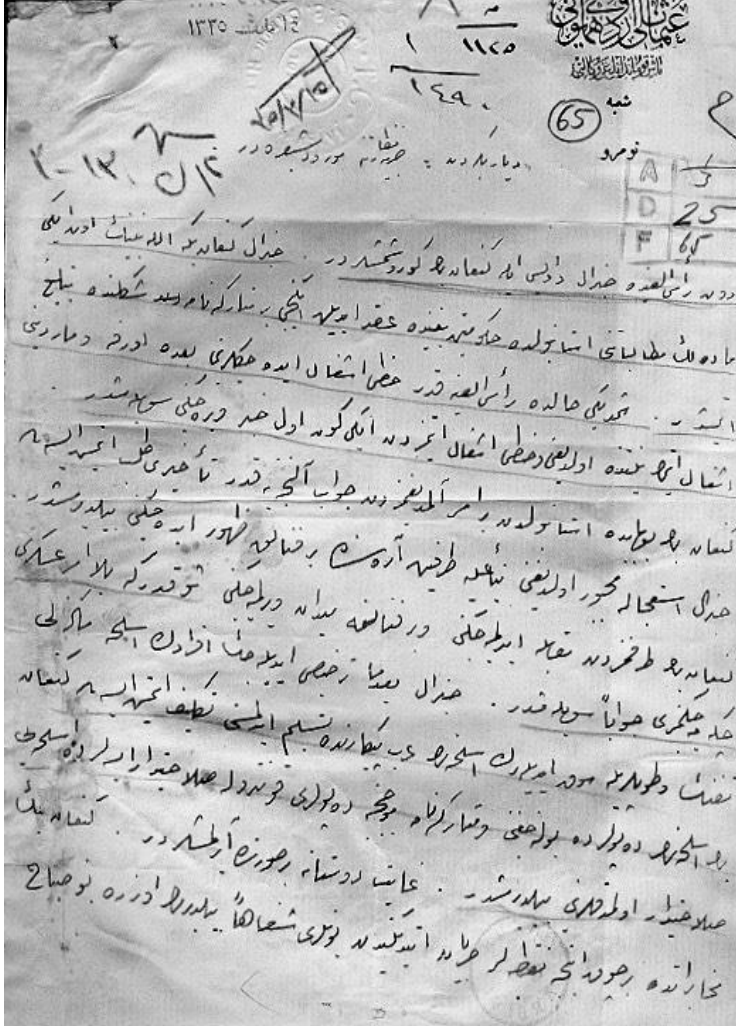
Ural, Selçuk, “Fransa’nın Diyarbakır Vilayeti’ni İşgale Yönelik Girişimi: Albay Norman Olayı”, *Atatürkçü Bakış*, 2(3), (2003), s. 43-55.

Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri*, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından, TTK Yayınları, Ankara 1994.

Yavuz, Bige, “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşmasının Hazırlık Aşamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8/23, (1992), s.273-308.

EKLER

Ek 1. Resulayn'da, İngiliz General Devies ile V. Tümen Kumandanı Kenan Bey'in Mardin İşgali Hakkında Görüşmesine Dair. Kaynak: ATASE Başkanlığı Arşivi, Kutu:8, Gömlek:115, Belge No:115-1.

Ek 3. *Ulus Sesi*, 21 Kasım 1956.

Sesli ve Basmalı Haberler
SİYASET HABERLERİ
Müşabakat merkezleri ve postane dışındaki bütün şehirlerde yaygın olarak nakliyat yapılır.
Ticariyat: No: 57

Ulus Sesi

Devlet Nispeti

HAKKIN SESİDİR

21 Kasım 1956
Cemiyet

Sayı: 7122 Yıl: 30 ● Pazartanında her gün çıkar ● Yıllık ücreti 1000 Lirasıdır ● Fiyat: 150 Kurus

Asil Mardin hakkı; (İŞ G A L) Turtuluş yıldönümün kutlu ve mutlu olsun...

Reisicumhur Celâl Bayar ile Ürdün Meliki arasında

Ankara 20 a. a. — Hamîmi Ordun Meliki birinci Mosey in Hazretlerinin doğum yıldönümü müteahhete Reisicumhur Celâl Bayar ile Hamîmi Melik arasında tebrik ve teşekkür telgrafları tebliğ edilmiştir.

Kızılayın yardımları

Ankara (B.Y.H.A.) — Türkiye Kızılay Cemiyeti son günlerde Mardin ve Halep'e dolayısıyla İrsan yapıp yardımına seara büyük bir rol fakatına uğraya Hincilardan 10 bin Türk İrsan ve Mısra İlg ve Tıbbi malzeme yardımı yapmak üzere Cemiyetdeki millîyetlerarası Kızılay komisyonu 10 bin Türk İrsan göndermeye devam etmiştir.

Yedek Subaylar

İstanbul 20 a. a. — 44. Üstü-dönem Yedek Subaylarına İstanbul ve civarındaki okullardan mümkün olanlara bugün saat 10 da Takım Gum hariyet Albedisine mara-simle çekim koymuşlar.

Ankara 20 a. a. — Yedek Subay okulunun 44. üstü-dönem başarı ile bitiren yedek askerler menler bu sabah Zafer Ahidesine ve büyük kur-tarıcı Atatürkün Kabrine çekim koymuşlar ve say-gı duruşunda bulunmuş-lardır.

Kahire ile konuşamadı

Paris 19 (a. a.) — Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri dün gece Paris'ten NewYork hareketinde öce telefonla Kahireyi aramış fakat konuşmaya muvafık olamamıştır.

Genel sekreter Kahireyi aramış aradığını ve kimle konuşmaya çalıştığını açıklamıştır.

Sayın Valimize açık teşekkür

İşe başladıkları gün-denberi ilimizin bütün ihtiyaçları ile vakından alakadar olan Sayın Valimiz İbrahim Ertem, kabiliyetli sporcu gençlerimizin dinlik ve ihtiyaçları ile tatlik ederek, bu ihtiyaçları arasında en başta gelen kapalı tribün inin ile almış bulunmaktadırlar.

56 bin küsur liraya mal olacak olan inşaatın eksiltmeye konulmuş olduğunu şükranla müsa-hede etmekteyiz. Genç enerjimiz, gençlerimize ve sporcularımıza adina arzı şükranı bir horye biliriz. Bu yolda işlerinde başarılar dileriz.

Kalespor Gençlik Kulübü Başkanı Ahmet Sancak

Bir Hamamcı

Müşterilerine eşit muamele yapmadığı için mahkemeye verildi

Folath (Husuli) — Geçen gün seherimizde emtiresan bir lühdise çereyan etmiş ve Milli A'orumna tatbikatından olarak bir hamamcı mahkemeye verilmıştır.

Hâdisinin icrânü tatbikatı derinleştirilince tarafı anlaşılacaktır. Türkiye'de Milli Kuruma Kanununa ilk defa bu mevzuada tatbik edildiğinden sonuncu marakla beklenmektedir.

1936 Doğum-lular askere alınıyor

Ankara (B.Y.H.A.) — Haber aldığımız göre İn-cubala bağlı bulunan tekmi askerlik şubelerine hâdis vakare mevzuatı emiş so-kunmların birde anlaşılma 1936 doğumularına 2 fact et-tibi ve 1937 doğumularında Demis anlaşılma ayrılamları bir kısmı bu ayın sonuna doğan sâhâ alınma alınacak-tır.

Çalışılmakta hâdis em-tibi için 29 kasım da bir hâdis em-tibi. Mükellefler ser-ketleri ve savk istatistikleri ile istatistikler gözetilecek-tir.

SPOR

Mardin Gençliği, Diyarbakır Makassporu 1-0 yendi

Yazar: Cemil ALKAN

Pazar günü yapılan futbol maçları bakımından Mardin çereyan ettiğinde Gençlik Farvâdine hak sâhâ yetkimenleri yitirdiğinde em-tibi bir sâhâ hakemleri kapandı.

Takimler 12.30 da kym-melî hakemlerinden Kemal Oral'in çereyanında şükilde yer aldılar. Makas Spor takımı: Aladdin, Meh-met, Serif, Hasan, İsmail Aziz, İbrahim, Ahmet Kenan Şevket, Kemal.

Gençlik takımı: Hüseyin, Kemal, Beşir, Adil, Tevlik, Erdoğan, Varuz, Aladdin, Edip, Yılmaz.

MAGİN ÇERYANI:

Gençliğimiz varusile başlıyın oyun her iki tarafta seri akınlarla devam ederken 16 — inci dakikada Gençlik kaleye büyük bir tehlike arzetti. İlgilî çaldığı kazı-yı Gençlik takımı daha müstakrar ve daha seri bir oyun tarzı tutturarak rakiplerini sıkıştırmağa başladılar. 20 — inci D. Erdoğanın müstahî bir pas olan Yılmaz müstahîk bir gol kapandı. Makas Sporluların gol çabam-mak arzulu çabalarına fakat buna rağmen netice de-ğilmiştir. Devre her iki taraf için sonuçlu ve seri akınlar safra safra berabere bit-ti.

İKİNCİ DEVRE: Makas Spor takımında ilk defa bir gol yapılarak sahaya çıktı. Gençlik takımında ilk defa bir gol yapılarak sahaya çıktı.

Pazar günü yapılan futbol maçları bakımından Mardin çereyan ettiğinde Gençlik Farvâdine hak sâhâ yetkimenleri yitirdiğinde em-tibi bir sâhâ hakemleri kapandı.

D. 64 bundan sonra Gençlik takımının en bir rakip vâsil sahâsına çıkarak ve hat bir oyun tutturdu. Fakat Makas Sporun enerjisi müstahîk bir çereyanla sonuçlandı.

Oyun her iki tarafta seri akınlarla devam ederken 16 — inci dakikada Gençlik kaleye büyük bir tehlike arzetti. İlgilî çaldığı kazı-yı Gençlik takımı daha müstakrar ve daha seri bir oyun tarzı tutturarak rakiplerini sıkıştırmağa başladılar. 20 — inci D. Erdoğanın müstahî bir pas olan Yılmaz müstahîk bir gol kapandı. Makas Sporluların gol çabam-mak arzulu çabalarına fakat buna rağmen netice de-ğilmiştir. Devre her iki taraf için sonuçlu ve seri akınlar safra safra berabere bit-ti.

İKİNCİ DEVRE: Makas Spor takımında ilk defa bir gol yapılarak sahaya çıktı. Gençlik takımında ilk defa bir gol yapılarak sahaya çıktı.

Rakeler 2 Kızıltepe 1

Halkın binâli emtiresan istatistikleri başlıyın ilk defa Kalesporun 2-1 galibiyeti muvafaklanmıştır.

Ek 4. Demokrat Mardin, 22 Kasım 1956.

Ek 5. *Ulus Sesi*, 21 Kasım 1957.

Sahip ve Başmühürleri
SİREK BAYAR

Memleket menfaatinin
yazınca sükunetini sağlar.
Gelen yazıları geri verilmaz.

Telegraf Mardin Ulus Ses
Telefon No: 37

16 Mayıs 1957

Ulus Sesi

HAKKIN SESİDİR

Devlet Neşriyatı ve Yayıncılık İşleri Bakanlığı
KEMAL GÖRAL

21 Kasım 1957

Perşembe
Kuruluşu 1 Ağustos 1927
Çıkış sayısı sayılar 20 Kr.

Sayı: 7427

Yıl: 34

Pazardan mada her gün çıkar siyasi müstakil gazete

Fiat -10- kırıyor.

ŞEREF GÜNÜMÜZ KUTLU OLSUN

Mardin, işgal teşebbüsüne 38 yıl evvel bu gün silâh çekmişti

Zeytinyağı 420 kuruşa indirildi

Diyarbakır-Mardin yolu ASFALTLANIYOR

Karayolları 9 Bölge Müdürlüğü tarafından ele alınan şehir içi ve se-
harler arası karayolları
asfaltlanma davasının ta-
hakkoluna lusu" şerhi-
maktadı. Şehir içi şerh-
dairine bir çok komiteler
sefaflandırdı. Bu defa
bu seneki programa göre

Gıda Maddelerinde ihtiyaçtan fazla stok yapılmayacak

Ankara 20 ara - Ticaret Vekâletinden teb-
liğ edilmiştir:

K/983 ve K/983 sa-
yılı kararların vaktele-
miş verdiği selahiyetlere
istinaden Valiler vilayet-
leri hudutları dahilinde
İnönü görevleri gıda
maddeleri hakkında ge-
rekli bütün malın isten-
miş, alkâhollerden be-
yannama alınma, arama
yapınca ve bunların
mevcutunda temine, me-
kir maddelerine ne çekil-
ve suretle serolere, han-
gi şartlar altında ve ne
miktar alımlı satılacağı,
ne çekilde istimal edil-
ceğini tanzim ve tahditte
ve bu gıda maddelerinin
ihtiyaçtan fazla stok
yapılmaması için İnzam
bu tedbirleri almaya ne-
islahtan sonra müteba-
dilleri müstahlik kadar
istimaline tanzime gerekli
beher kıssaya usulü olarak
aktra, 450, aktra 435, bi-
çirlik yemektik 425, İnzam
yemektik 415, ara mali 405
ve Rafes 430 kuruyor.

Ayrı suretle Rafes pa-
muk yagının dikime beher
kıssaya 274, Ar Güçlü yagı-
nın dikime beher kıssaya 400
kuruyor.

Maddes 2 - İpaı selâh ka-
kâmlerine aykırı hareket
ederekler bakımında müstak-
kime hükmü akâmî dahi
İnzam aktılar papir.

Maddes 4 - K/1919 sayılı
kararı İpaı bu suretinde,
ve diğer tedbirleri bu selâh
aykırı hareketler müstakim.

Maddes 5 - İpaı selâh ay-
rı kurullarında müstakim.

Derik'te Orta Okul binası yaptırılacak

Memnuniyetle öğren-
diginler için, Derik il-
çesinde yapılması karar
kaldırılan 220000 lira, İpa-
ğı lûdâli Ortakul binası
inşaatına başlandı. Bu
inşaat İpaı ve Ankara
İpaı bu miktar İnzam göre
yürülmekte. Bu da
artırılacaktır.

Ucuz gıda maddeleri temin edilecek

Ankara - İpaı selâh büyük
selâh selâh selâh selâh
bu suret gıda maddeleri temin
etmek maksadıyla bu
tedbirleri tarafından giri-
şimlere teşvik edilmiş ve ya-
pılmak üzere selâh selâh
konu yarı bir İnzam
kurullarında müstakim. Malın
İnzam, Milli Kurulların
kaldırılması, bu selâh selâh
kaldırılması, Derik il-
çesinde yapılması karar
kaldırılan 220000 lira, İpa-
ğı lûdâli Ortakul binası
inşaatına başlandı. Bu
inşaat İpaı ve Ankara
İpaı bu miktar İnzam göre
yürülmekte. Bu da
artırılacaktır.

GİDERAYAK

Kahraman Mardin

Türk boyuna daim
bir yaşamın ola Mardin
ve Mardinler, 38 sene
evvel bugün, düşman
igraları değil buna tepki-
bir edilmiş dahi ta-
hammül etmişler. Bu-
sinden yitmişler bu-
sindirek ve sınırlarını
dünayın olan yaban-
kuvvetleri bir adam bile
istirmişler geri çevir-
mişler.

Şerif ve intikâline ay-
rı ve bu kurulların-
yın ve kurulların-
olan Mardin, İnzam İpa-
dârlarına selâh bir ka-
lesi olarak daima kayıtlı
müstakim.

Şerif selâh selâh selâh
müstakim.

KEMAL GÖRAL

Ek 6. Mardin Sesi, 21 Kasım 1959.

Yıl 2 Sayı 108
Mardin Sesi Gazetesi
Fiyatı 10 Kurusuz

Rikri Hür- Vıdanı Hür İrfanı Hür

Mardin Sesi

21 Kasım 1959 Çarşamba

Devlet Gazetesi

Mardin Sesi Gazetesi

Aziz Hemşeri, Bayramın Kutlu olsun!

MARDİN'E

Her adım başından tarihler yatan,
Toprağın altında atan var atan,
İyilandır varını şanlı yaşatan,
Ülküsü şerefli yüce Mardin'in

Kahraman Mardin

Çenup hudutlarımızın kahraman bekçisi ve çelik kafesi Mardin, kendisine çok kıymetli hatıra olan 40 senelik bugünkü yaşantısına; hiç bir zaman değmana bağ etmemiş, geçit vermemiş olan müstahkem kaleine sığınarak istenince yabancılara karşı parçalanarak atmıştır.

1919 yılının 21 Kasımında, gaziantında altınları, koltuğunda bayrağı olduğu halde, tarihi şan ve şerefle dolu bu şehrin evlâklarından, belediye salonunda sırtına bir çehre ile cevap bekleyen diyanan generasyon kullaklarında şu cümleler patlamıştır:

"Terâsiman, bütün Mardin ve Mardinliler adına Norman'a bildir ki burası senettigimiz gibi Suriyeden bir parça değil, onbinlerce senelik bir Türk şehridir, Türklüğünün muhafaza ve müdafaa yolunda ise gündüze kadar öldüğü gibi bugün de, yarın da ölmeye hazırdır.

40 yıl evvel marzûm Eyüp Millî'nin belediye salonunu gıslatan bu kahramanca sözlerini bu serüvîngi günümüzde yadınıza den yetmişimize kadar tekrarlayınız. Vatandaşım için ölmeye hazırız !"

Mardinimizin Kurtuluş günü tezahüratla kutlandı

Mardinimizin 1921 teğbâbbâdından kurtuluşunun 40 üncü yıldönümü, bugün Cumhuriyet alanında yapılan merasim ve çokkuntazahlarla kutlanmıştır. Saat 10'da Sayın Valinin Asım Büyüklü, merasim mahalline gelmiş ve yanında elçiyi Reisi Etilhem Aybars, Çarşamba Komandanı Kurmay Albay Kemal Tunçayma, Mardin Müdürü Adil Demirel olduğu halde halkın ve öğrencilerin bayramını kutladıktan sonra istiklal Marşı söylentmiş ve şanlı Bayrağımız saatece çekilmiştir. Müteakiben Vali Sayın Asım büyük, vezir

ve kasa bir hitabede bulunarak sözü Belediye Reisine bırakmış; Belediye Reisi Sayın Etilhem Aybars, bugün maza ve emniyetini helvete konuşmasını diğer konuşmaları ve Öğretmenlerin şifreleri takip etmiştir. Tören, öğrenciler tarafından yapılan paratek bir tesvili geçişle sona ermiştir.

Bu mutlu günün akşamında Lice, tarafından Kültür Salonunda bir münasire verilecek ve kalede meşaleler yakılarak fener alayı geçidi yapılacaktır.

Şehrimiz PTT Müdürü değişti

Şehrimiz PTT Müdürü Lâmi Sanjay Urfa PTT Müdürlüğüne ve Koz PTT Müdürü Kemal Tanrıverdi de Mardin PTT Müdürlüğüne tayin edilmişlerdir.

Yeni Müdür gelinceye kadar bu işi Başmüdürlük Kurul Parlar bakacaktır.

Diyarbakır'da çimento fabrikası kurulacak

Diyarbakır (Haber) - Diyarbakır ve Van'da her ve çimento fabrikası kurulmasını amaçlanmaktadır.

Kurtuluş düğününde MARDİN

Bindokuzyaşında çocuklar, Türk kurtuluş gününü, ATA'nın o gün şehit, ilk viki Şamurda, Erzurumda, Sivasta, karda dökerek dığdın. Mâzîmizdi gelimler, Antep, Urfa ve Mardin, Antalya, Seyhan, Maraş, gibi deraklarını. Tamamı, balay teyrik, teperek, bir orada. Başlayan meşel güne, yakıp kumaları. Altya meşel kafa, şan gelimim son Mardin. Meşak, kılıçlar başı, serdikim çit başı. Dığardan gelimlere, bayram ölmüş çit başı. Kaldırılmayan gülmeler, akış sel gibi yağlar. Seviş gülmelerimiz, meşel ölmüş Mardin. Yirmi bir kaam gün, çit başı beşbeşbeş. İnan, Pa çimimle takdim, genel gelimimim. Çit başı kollar açıldı, yığılı gülmeler. Bir zamanlar ağrım, tabiri verdi Mardin. Ve bir sen yökünerek, Döviz niçektir, ölmüş Türk bayramı Mardin, gelimim vatanım.

"Norman hiç veyr ölmüş, yökün çit başı bayramı" Bayrağı çit başı bayrak, kurtuluş çarşamba Mardin.

M. Post. TUĞMANER

Suphi Erkinay vefat etti

Şer Makallesi Muhtarı, Belediye Meclisi üyesi ve Kahraman İstiklal Reisi Suphi Erkinay, bir kalp krizi neticesinde dün sabah vefat etmiştir.

İyi ahlaklı, vâzifeseverliği ve hoş sohbeti ile yarın mahallisi halkı tarafından değil bütün Mardinliler tarafından sevilen Suphi Erkinay, o emzârı büyük bir emsâleştire ki il evinden kaldırılarak öğleden sonra namaz kılınmış ve aile mezarlığına defnedilmiştir.

Meyluna Allahın muhterem ölmüş kalemiz acılarını paylaşırız.

Malatya Teknik Okulu açıldı

Malatya 20 n.n. - Hazretlikleri kılal edilen Malatya Teknik Okulu dün merasimle tedrisata açılmıştır.

Federal Almanya Başvekilii Londradan döndü

Bonn 20 n.n. - İki gün önce Londra'da bulunan Başvekilii Federal Almanya Başvekilii Adenauer Bonn'a dönmeye ve görüşmelerini iyi neticelerle bitirdiğini söylemiştir.

Vakanüvis

Extended Abstract

During the years 1919-1920 in when War of Independence continued, when the British and French occupation forces wanted to occupy Mardin, the defense model presented by the local gentry and military staff in the region has been defined as the Mardin resistance. Based on the fact that Mardin resisted the British and French occupation forces during these years and achieved a great success, this fact is remembered on November 21 of each year, and celebration programs are organized in the form of a day simulating the events.

When the Mondros Armistice Agreement was concluded on October 30, 1918, the VI. army has been charged with the task of defending Iraq region. On November 8, 1918, when the British forces entered Mosul and seized it, the Ottoman military troops had to retreat to the north. Military units in Deir-ez-Zor and Raqqa have been retreated to the Ras al-Ayn and Tell Abyad regions. The British forces captured Maraş on February 22, 1919 and started to seek for ways to spread in the region. In February 1919, General Allenby, the commander-in-chief of the British forces in Syria, started to assert pressure on the Istanbul Government. These efforts of General Allenby were reciprocated and Ali İhsan Pasha, who was the VI. Army Commander was dismissed from his duty and the VI. army was demoted to army corps. Ahmet Cevdet, the Commander of XIII. Army Corps has been appointed by the Istanbul Government to replace Ali İhsan Pasha. On these dates, British Brigade Commander General Devies, he had a meeting with Ahmet Cevdet, the Commander of XIII. Army Corps in Ras al-Ayn. The Division Commander Mr. Kenan also attended at the meeting held on March 11, 1919, During this meeting, the Turkish delegation has been reminded of the protocol consisting of 12 articles concluded between the Commander-in-Chief of the British Forces, General Allenby, and the Istanbul Government, and has been asked to act in accordance with the content of the protocol, but the Turkish delegation stated that they would not comply with the protocol on the grounds that they had not received any instructions on this issue and that they would not leave the region in case the British forces was ordered to invade.

In this meeting, the Turkish military delegation in Mardin has come to a conclusion more concretely that the British have been making preparations to invade Mardin. For this reason, it was decided to move the ammunition warehouses in the region to the northern region. When the British occupation forces have arrived at the region to control the Nusaybin railway, the Turkish troops in Ras al-Ayn had to retreat from the region on March 31, 1919. British troops occupied the Hasice, the sub-district in Ras al-Ayn on May 7, 1919. The British government commissioned Major Noel, who was stationed in the region, to further expand the occupation activities. Major Noel was decided to meet with the administrators in Mardin and to visit Midyat on May 14 and Savur on May 17. The entire attempts of the British forces to occupy Mardin between March 23 and May 25, 1919 had failed.

The British has concluded the Syrian Agreement with the French on September 15, 1919 and announced that they had withdrawn from Cilicia and Syria and that these places have been handed over to the French forces. French forces acted quickly and occupied Maraş and Urfa in October and Antep in November. Against the French occupations, rallies have been held in Ras al-Ayn on November 14, Nusaybin on October 29 and November 11, and Midyat on October 31, November 13 and 14, and protest telegrams have been sent accordingly. French forces have been planning a broader invasion, including Mardin. For this reason, it has been decided to send Colonel Norman to the city center to initiate the occupation attempt in Mardin. The French Government has considered and regarded Mardin as a part of Syria and therefore predicted that a similar interest to that of the Syrian administration would be displayed by the rulers in Mardin.

The Chieftain of Mardin Countrywide Resistance Organization had organized a meeting in Mardin Municipality and presented the opinions and perspective of the Mardin people regarding the occupations to Colonel Norman. It was reported that Mardin and its surroundings were not part of the Syrian State and that Mardin would resist the invasions by defending itself by all means. Colonel Norman finally acknowledged that the occupation of Mardin would not be

possible and had to leave the central district of Mardin on January 9, 1920. The invasion attempt was not successful upon the resistance of Mardin local gentry and military staff. The factor that caused Norman and therefore the French forces to fail was that the Mardin Countrywide Resistance Organization had an effective organization there. The well-organized Mardin Countrywide Resistance Organization and its auxiliary force, the Kuvây-i Millîye (National Forces) movement, had been very influential in the region. Norman's attempt to invade the city center of Mardin on January 9, 1920 and the Mardin resistance that developed in response to that were also reflected in the media organs of the period immediately after the incident.

The most prominent issue in the narrations regarding the Mardin resistance was that Colonel Norman intended to carry out the occupation plan on January 9, 1920, however, the occupation failed to succeed due to the reaction of the Mardin local gentry and military staff. Although the attempts of the British and French forces to occupy the central district of Mardin were intended to be carried out on different dates, Norman's name has become the most mentioned issue because he has arrived at the city center but had to leave there and the matter contains more distinct elements. When the aspect of resisting the developing attempt to occupy Mardin was mentioned, the concept of "*liberation*", which is generally a common definition, was preferred. Although the definition of "*liberation*" is used, it has been revealed that it is used in a way to refer to the end of resistance process and to proceed beyond this process.

The resistance of the city of Mardin against the occupations in the War of Independence and its success story had become a well-known subject in all periods. It was only by the end of 1940s that the dates of November 21 was started to be celebrated with the ceremonies. The November 21 Celebrations have been regularly performed since 1949. The people who have given a start to the celebrations were intellectuals and educationists involved throughout the Mardin Community House. One of these names, Mardin Secondary School Turkish Teacher İbrahim Millî, had been effective in the beginning of these celebrations. 1949 was the 30th anniversary of the Mardin

inhabitants' resistance to British and French occupations. For this reason, İbrahim Millî organized a ceremony at the school where he worked and then published his speech in the local press. Although the title used by İbrahim Millî in his article was in the form of "*Liberation of Mardin*", when the content of the article is examined, it is noteworthy that it includes expressions that mean "*the anniversary of liberation of Mardin from the occupation attempt*". In the subsequent periods, it is noteworthy that this definition of "*liberation*" have been used both standalone *and in a way that will be included in definitions such as "Mardin's Day of Glory and Liberation"*.

The chronological statements made by İbrahim Millî on November 21, 1919, stating that Colonel Norman has arrived to Mardin for the purpose of occupation and had to leave Mardin on the same day upon encountering resistance, fail to match the historical findings. Because the date Colonel Norman has arrived to Mardin and left was January 9, 1920. The November 21 Celebrations already have a representative meaning. The November 21 Celebration, started in Mardin Secondary School in 1949, was held in Mardin Republic Square since 1950 and citizens with local outfit had performed in this ceremony to represent the year 1919. In 1951, various heads of departments, officers, civil servants and masses of people, especially the Governor of Mardin, have attended this ceremony. The ceremony, held in 1954, has been organized by an organization committee with preparations performed in advance. The organization committee included the Police Department, the Mayor's Office, the Garrison Command and the Directorate of Education. It is seen that the ceremonies held after this date are with a broader extent and magnificent. The ceremony, which was held in 1960, turned into a military ceremony due to the fact that it was held under the administration of the military government.

Since 1949, attention has been paid to the November 21 Celebrations for the purpose of remembering the Mardin resistance and to convey this issue to the society through ceremonies. Although the name of the ceremonies was presented as "*Liberation Day of Mardin* ", *these celebrations had a content to bear the meaning "liberation from the occupation attempt"*. It is quite explicit and clear that the meaning of the concept of "*liberation*" chosen during these

ceremonies means "*liberation from the French occupation attempt*". In the literature of the period, it is seen that the expression "*the liberation of Mardin from the enemy occupation attempt*" was more preferred. Although the phrase "*Liberation of our Mardin*" was used in some places, the content of the news includes articles stating that the people of Mardin foresaw the invasions in Antep, Maraş and Urfa and therefore have taken precautions and accordingly, the occupation of the central district of Mardin had been prevented.

The November 21 Celebrations, representing the success achieved as a result of the resistance movement against the British and French occupation forces in Mardin during the years of the War of Independence, are among the important days organized since 1949. It is possible to state that the period when the celebrations started to be performed officially and became widespread in the form of widely attended ceremonies was the beginning of the 1950s. Although the concept of "*liberation*" is used as "*liberation from the attempted occupation of French forces*" or "*liberation of Mardin from the attempted occupation*", it is acknowledged that the expression of "*Liberation of Mardin*" was preferred subsequently. Using the Mardin resistance in a similar way to the stories experienced by other southern cities, of course, caused the authenticity of the subject to disappear. The struggles and the processes following the conclusion of the occupations in these southern cities are historically important stages. However, the stages of development here and the interpretation of the unique characteristics of the Mardin resistance as intertwined, eliminate the distinctness of the Mardin resistance and the specific memories and details become unclear. In 1919-1920, by courtesy of the resistance tactics of the inhabitants of Mardin and the highly merited military staff operating in the region, the central district of Mardin was not occupied and thus Mardin gained a special place in the success stories of the War of Independence.

The Republic of Turkey is a nation-state and has special days that have become ceremonial like in the entire nation-states. These special days serve to have a function of ensuring a societal union holding the societies tightly together. The people participating in the celebrations and memorial ceremonies where remembering takes place most

intensely contribute to the transfer of the social culture they obtain here to the next generation. For this reason, due diligence and care should be exercised that the historical suitability of all expressions used in celebrations and commemorations is accurate.

The content and ceremonial forms of the November 21 Celebrations had changed over time, whereas the stories of resistance against the attempted occupation in Mardin remained. By 2010, it was decided that the concept that best expressed the struggle of Mardin residents, who fought to protect the central district of Mardin and for resistance, was "*Day of Honor*", which means the same thing as "*Day of Glory*", a concept of the 1950s. As a result of the endeavors initiated under the leadership of Prof. Dr. İbrahim Özcoşar, Lecturer at Mardin Artuklu University, due to the fact that the distinctive feature of the November 21 Celebrations specific to the Mardin resistance had been lost over time, it has been deemed appropriate to change the name of the celebration in order for the November 21 Celebrations to be compatible with the factual data of the War of Independence. At the meeting held in November 2010 with the initiative of Mardin Artuklu University and Mardin Municipal Council, it has been decided that the November 21 Celebrations organized as "*Liberation Day*" of Mardin would be celebrated as "*Day of Honor*", which means the same thing as "*Day of Glory*" in the 1950s. Since November 21, 2011, this meaningful day has been celebrated for the first time as Mardin's "*Day of Honor*", and thus Mardin managed to come to the fore again with the form of resistance during the War of Independence.